

Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi / Journal of Ottoman Legacy Studies

ISSN 2148-5704

www.osmanlimirasi.net

osmanlimirasi@gmail.com

Cilt 7, Sayı 19, Kasım 2020 / Volume 7, Issue 19, November 2020

**KARAYAKA KAZASI (ZİĞDİ) VERİLERİ ÜZERİNDEN OSMANLI TAŞRA
TARİHİNİN İDARİ, SOSYAL VE EKONOMİK YAPISINA DAİR BİR
MODELLEME**

*A Modeling, Administrative, Social and Fiscal Structure Of Ottoman Rural
History Extracting From The Datum, Belonging To The Town Of Karayaka
(Zığdı)*

Makale Türü/ Article Types : Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi/Received Date : 04.10.2020
Kabul Tarihi/Accepted Date : 07.11.2020
Sayfa/Pages : 679-710
DOI Numarası/DOI Number : <http://dx.doi.org/10.17822/omad.2020.176>

Mehmet Yavuz ERLER

(Prof. Dr.), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Samsun /
Türkiye, e-mail: myerler@omu.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4991-9902>

Atıf/Citation

Erlер, Mehmet Yavuz, "Karayaka Kazası (Zığdı) Verileri Üzerinden Osmanlı Taşra Tarihinin İdari, Sosyal ve Ekonomik Yapısına Dair Bir Modelleme", *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, 7/19, 2020, s. 679-710.

Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD), Cilt 7, Sayı 19, Kasım 2020.

Journal of Ottoman Legacy Studies (JOLS), Volume 7, Issue 19, November 2020.

ISSN: 2148-5704

KARAYAKA KAZASI (ZİĞDİ) VERİLERİ ÜZERİNDEN OSMANLI TAŞRA TARİHİNİN İDARİ, SOSYAL VE EKONOMİK YAPISINA DAİR BİR MODELLEME

*A Modeling, Administrative, Social and Fiscal Structure Of Ottoman Rural History
Extracting From The Datum, Belonging To The Town Of Karayaka (Ziğdi)*

Mehmet Yavuz ERLER

Öz: Osmanlı Devleti'nde vergi kayıt defterleri topluma ait sosyal ve ekonomik veriler içerir. Kırsal tarih yazımında vergi defterlerinin incelenmesi gerekir. Çalışmamızda Ziğdi köyüne ait vergi defteri incelenmiştir. Osmanlı Devleti'nin oluşturduğu sosyal ve ekonomik yapıya dair modellemesi tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nin ekonomik anlamda sosyal yapıya dair zengin, orta hâlli ve yoksul aileleri tespitinde bir model oluşturduğu belirlenmiştir. Benzer bir şekilde Osmanlı kırsal ekonomisi içinde bir modelleme söz konusudur. Sosyal yapıdaki zengin ailelerin köy içerisindeki etkinlikleri ve servet kaynakları da belirlenebilmektedir. Ekonomik anlamda değirmen, hamam, dükkân, tarla, hayvan sürüleri olan bu ailelerin gündelik yaşamın ekonomik faaliyetlerinde de söz sahibi oldukları anlaşılır. Osmanlı Devleti'nin taşradaki servet sahibi olanları belirlemek için kullandığı emlak, hayvanat ve temettuat modellemesinin başarılı olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Karayaka, Malikâne, Mukataa, Vakıf, Vergi, Zaviye, Ziğdi

Abstract: In the Ottoman State tax registration notebooks contain social and fiscal datum belonging to the public. The tax registration notebooks should be examined for rural history writing. In our study, the tax registration notebook of the village Ziğdi is scrutinized. The modeling of the Ottoman Stat for the social and fiscal structure of the rural population has been struggled to detect. In this study, it has been defined that the Ottoman state creates a kind of modeling that depicts the poor and rich along with the middle class in the Ottoman society. Same modeling also goes for the Ottoman rural economy. The affects of rich families in the social structure of the village and their source of wealth can be depicted. These rich families who have mills, baths, shops, fields, and animal herds within the range of reasonable economic value also had an immense influence in the rural economic struggle of the peasantry daily life. The Ottoman modeling of detecting the wealth owner in the rural area by looking in to the amount of estate, of animal herds and of the other incomes was successful.

Keywords: Karayaka, State let out "Hired Field", A Fief, Pious Foundation, Tax, A Convent of Dervishes, Zighdi

Karayaka idari açıdan, 1839 yılı itibarıyla Sivas vilayetinin merkez kazası olan Sivas sancağı hudutları içinde bulunan Niksar Muhassıllığı bünyesinde ki Erbaa kazasında yer almaktaydı. Erbaa kazası idari taksimatına Erek, Taşabad ve Sonisa ile birlikte dâhil olan Karayaka kazası, Mart 1839 (Muharrem 1255) yılında yapılan vergi sayımına dâhil edilmiş; oluşturulan muhassıllık komisyonu tarafından yapılan sayımlar ve tetkikler neticesinde de vergi miktarı tespit edilmişti. Tanzimat'ın bu ilk vergi sayımını takip eden 7 Mart 1841 tarihinde ise emlak, arazi, hayvanat, vergi (1839 yılına ait) ve temettuat gibi demografik yapısına ait mali veriler kayıt altına alınmış ve "Karayaka Kazası Temettuat Defteri" adı altında arşivlerimiz bünyesinde tasnif edilmiştir.¹ Muhassıllık idari yapısının ortaya çıkmasındaki en önemli neden; taşra yerleşkelerinin sınırları dâhilinde bünyesinde bulundurduğu has, tımar, zeamet ve vakıf

¹ Karayaka Kazası Temettuat Defteri, bk. Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), *ML. VRD. TMT. d. (Maliye Varidat Temettuat Defteri)*, Nr. (Numara) 16146/00013, 1256 H, (M. 1840-1841).

arazilerinin fazlalığı idi. Has, zeamet ve tımar arazilerinin kaydını tutan devlet görevlisine “muhassıl” adı verildiği için bu türden arazi türlerinin tasnifine dair işlemin yapıldığı sahaya da “muhassıllık” adı verilmiştir. Tanzimat-ı Hayriye’nin ilanı ile birlikte Osmanlı Devleti tarafından 25 Ocak 1840 tarihinde muhassıllıkların hangi usul ve nizamla göre faaliyet göstereceklerine dair yasal düzenleme karara bağlanmıştır. Bu karara göre;

“Muhassıllara yardımcı olmak, vergilerin tesbit ve tevzii ve bu konularla ilgili görüşmeler yapmak üzere sancak merkezlerinde birer muhassıllık meclisi (büyük meclis) teşkil edilecekti. Meclis muhassıl, hâkim, müftü, asker zâbiti, mahallin ileri gelenlerinden dirayetli ve iyi hâlli dört temsilci ve iki kâtipten oluşmaktaydı. Bölgede gayri müslimler de yaşıyorsa bunlar metropolit ve kocabaşlarından belirlenen iki kişiyle temsil edilecekti. Ancak uygulamada ikiden fazla gayri müslim unsur ve cemaatin bulunduğu yerlerde temsilcilerin nasıl seçileceği meselesi ortaya çıkmış ve bu durum Meclis-i Vâlâ’da ele alınarak böyle yerlerde her cemaatin bir kişiyle temsil edilmesi kararlaştırılmıştır. Meclis haftada iki üç gün toplanacaktı.”²

Karayaka Temettuat Defteri’nde yer alan 7 Mart 1841 tarihli kayda göre; Karayaka kazası bünyesinde yer alan emlak, arazi, hayvanat ve çiftliklerin değerleri ve demografik yapıda bunların dışındaki kaynaklardan elde edilen gelirin kayıt altına alındığı vurgulanmıştır. Bu kayıtlarda ayrıca önceki yıllara yani Karayaka örneği için 1839 yılındaki vergi borçlarına da demografik yapı ile birlikte yer verildiği anlaşılır. Sayım ve kayıtlandırma işleminin yasal açıdan “*ba irade-yi seniyye ve ber mucceb-i talimat*” şeklindeki ibare ile kaynağı belirtilmiştir. Buna göre incelediğimiz “temettuat defterini” ortaya çıkaran sürecin doğrudan Padişahın iradesi ve valiliklerin bu iradenin gereğini yerine getirmek üzere uygulamaya koyduğu talimatları ile gerçekleştirildiği belirtilebilir. İlgili defterde yer alan “*ba marifet-i muhassıl ve memurin ve şer-i şerif ve mecalis marifetiyle*” ibaresi ise kayıtlandırma işleminin hangi yetkili merciler tarafından yapıldığına delalet eder.³ Buna göre bir muhassıl, memurlar, şer-i şerif meclisi (adli yapı) ile muhassıllık meclisi (kaza kaymakamlığı ya da belediyeye ait meclis) üyeleri ad çekme usulüne göre Karayaka mevkinde yer alan köyler ile çiftlik ve mezarların emlak, hayvanat ve “*temettuat*” olarak tanımlanan senelik sair işlerden elde ettikleri gelirlerinin sayımlarını yapmışlardır. Bu kayıt ve sayım işlemini gerçekleştiren görevlilerin mühürleri incelediğimiz temettuat defterinde yer almaktadır. Bu mühürlere yola çıkarak Karayaka mevkinde vergi, temettuat, emlak ve hayvanat sayımlarını, 12 üyeden oluşan bir komisyonun 7 Mart 1841’de (13 Muharrem 1257) kayıt altına aldığı ve mühürleri ile belge üzerinde ispat-ı vücut ettikleri anlaşılır. Bu üyelere biri Rum ve diğeri Ermeni millet temsilcisi olan Metropolit ve Kocabaşdır. Bunların dışında yer alan görevli ve üyelerin tamamı Müslüman’dır. Rum üyenin mühründen isminin Kiril alfabesiyle Ermeni üyenin isminin ise Ermeni alfabesi ile yazıldığı anlaşılır. Ancak Rum üyenin mührünün ortasında Osmanlıca olarak H 1251 ibaresini tespit etmek mümkündür. Müslüman üyelerin sağdan sola Hüseyin, Es-Seyyid İbrahim, Es-Seyyid Muhammed Esad, Es-Seyyid Ali, Muharrem, Ali (1255), Es-Seyyid Hüseyin (1256), Es-Seyyid Mehmet Hulusi, Muhassıllık-ı Kaza-yı Niksar (1255) ve Es-Seyyid Numan ibarelerini okumak mümkündür.⁴ İncelediğimiz mühür sayesinde 1840 tarihli nizamname ile usul ve kaideleri belirlenen muhassıllık meclisinde bulunması gereken hâkim, müftü, asker zabiti, yöre ileri gelenlerinden dört muteber temsilci ve iki kâtip ile Ermeni ve Rum milletlerini temsilen birer kocabaş ve metropolit sınırlamasının dışına çıkıldığı belirlenmiştir. Muhtemelen meclisin kâtiplik hizmetlerini Hüseyin, Muharrem ve Ali adında üç şahıs yürütmüştü. Bunların dışındaki neredeyse bütün diğer üyelerin altısında bulunan Es-Seyyid ibaresi saygın ailelerin meclisteki ağırlığını ve söz hakkının üstünlüğünü kanıtlar. O hâlde Osmanlı mali yapısı içerisinde bilhassa kırsal vergi kayıtlandırmalarında; hem İslam ve hem de Hristiyanlarca gerek soy ağacı (seyitlik) gerekse ruhban yapıdaki en üst seviyeyi temsil eden kimselere (Kocabaş ve Metropolit) itimat

² Yücel Özkaya - Ali Akyıldız, “Muhassıl”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 31, TDV Yay., İstanbul 2006, s. 18-20.

³ BOA, *ML. VRD. TMT. d.* Nr. 16146/00013, 1256 H, s. 158.

⁴ BOA, *ML. VRD. TMT. d.*, Nr. 16146/00013, 1256 H, s. 158.

edildiği iddia edilebilir. Böylelikle mal, emlak ve yıllık gelir sayımlarında beyan sahiplerinin eksik ya da yanlış beyanat vermelerini engellemek adına vicdani bir yaptırımın devreye sokulduğu anlaşılır. Kırsal alanda uhrevi anlamda en çok saygı duyulan zatlara yönelik verilecek yanlış, eksik ya da yalan beyanatlar sadece bu dünyada değil öbür dünyada da kırsal yöre sakinlerini töhmet altında bırakan bir husus olarak algılanmış olmalıdır.

Osmanlı belgelerinde Karayaka kazası olarak belirtilen mevki; güneyde Kelkit Çayı ile İmbat Deresi kuzeyde ise Canik dağlarının bir kısmını içine alan ve bu doğal sınırlar boyunca batıdan doğuya Uluköy (Sonisa) ve Niksar sınırlarına kadar uzanan alanı tanımlar. Karayaka kazası, kapsadığı bu alanda köy, mezra ya da çiftlik konumunda 26 adet yerleşim yerini bünyesinde barındırır. Bu yerleşkeler; Zilhor (Çatılı), Holay (Ballıbağ), Hosan (Salkımören), Ziğdi (Karayaka), Ferenge (Üzümlü), Hayati (Doğanyurt), Geliğin (Çamdibi), Ağyan (Ayan), Emeri (Bağpınar), Eryaba (Eryaba), Kise (Geyne ya da Yoldere), Depekışla (Tepekışla), Eray (Aray Yaylalı), Hayat Girişi (Akgün), Alanik (Gökal), Geligara (Gelara Dokuzçam), Çatalan (Çatalan), Eniklilü (Endekpınar!), Aksa Mehmet (Usta Mehmet), Endekse (İkizce!), Nohi (Nohu), Kala (Kale), Marusa (Madenli!), Manas Küfe (Pınar Beyli), Alahtıyan (Günebakan), Ahret (Akgün) köylerinden oluşmaktaydı. İdari anlamda Karayaka adıyla bir kasaba merkezi ya da iskân mahalli yoktur. İncelenen arşiv kaynakları sayesinde Karayaka kazası adı altında tasnif edilen bu yerleşkelerde yaşayan Müslümanların emlak, hayvan tür ve miktarları ile sair işlerden kazandıkları yıllık gelirlerini tespit etmek mümkündür. Konuya dair incelediğimiz H 1255 (1839-1840) tarihli Temettuat Defteri girizgahında şu ibareler yer almaktadır: “*İcmal-i yekûn-ı kıymet-i emlak ve hayvanat ve temettuat ve sene 1255 sabık vergileri der Kaza-yı Karayaka dahil-i Kaza-yı Erbaa an muzafaat-ı muhassıllık-ı Niksar*”.⁵ Bu durum Niksar Muhassıllığına bağlı Erbaa kazasında, Karayaka bölgesinin de kaza statüsünde idari bir yapılanmaya dâhil olduğunu açığa çıkarır. Ancak şunu da belirtmekte yarar vardır ki Karayaka kazası adı altında tanımlanan yapıda bir merkez yerleşke yoktur. Ferenge (Üzümlü),⁶ Hayati (Doğanyurt),⁷ Tepekışla⁸ gibi bazı köylerde köy muhtarı bulunurken herhangi bir kaza yöneticisinden ya da merkez yerleşkeye ait bir mahalleden bahsetmek mümkün değildir. Yine de Karayaka mevkisinde bulunan yerleşkeler incelendiğinde nüfus ve hane açısından en gelişmiş olanı sonradan Karayaka diye adlandırılacak olan 173 haneli Ziğdi (Karayaka) köyüdür.

Çalışmamızda pilot bölge olarak ele alınacak olan Ziğdi (Karayaka) köyünün toprakları idari açıdan iki kısımda tasnif edilmiştir. Ziğdi’nin kırsal kesimi yani “canib-i divanisi” mukataa olarak Tokat merkezde ikamet eden Kasımzade Alişan Ağa ile kardeşleri Salih ve Ahmet Ağalara “berat-ı âli” ile tımar olarak verilmiştir. Ziğdi köyünün yerleşim merkezi yani malikâne toprağı ise Kaya Çelebi Vakfı ve Zaviyye-i Veli Çelebi Vakfı’na ait olup bu yerlerin mütevelliliğini Hoca oğlu Mehmet ile Hacızade Mehmet Emin Ağa yürütmüşlerdir.⁹ Ziğdi köyünde tespit edebildiğimiz Kaya Çelebi Vakfı ve Zaviyye-i Veli Çelebi Vakfı’na Amasya Vakıfları arasında da rastlanmıştır.¹⁰

İdari taksimatta Sivas vilayetine bağlı olduğu anlaşılan Karayaka bölgesinin vergi ve yıllık gelirini kayıt altına alan mali içerikli resmi defterde kazaya ilişkin yönetsel anlamda sarih bilgiler yer alır:

“... Karargir olan Tanzimat-ı Hayriye usulünce tahrirlerine idare-i seniye-i şahane taalluk buyurulan kazalardan Sivas sancağına mülhak Niksar muhassıllığı muzafatından kaza-yı Erbaadan Karayaka kazasının havi olduğu kura ve çiftlikânında mevcut ve mutavatın bulunan bilcümle ehl-i İslam ba-irade-yi seniyye ve ber-muceb-i talimat vechile tahrir olan

⁵ BOA, *ML.VRD.TMT.d.*, Nr. 16146/00013, 1256 H, s. 158.

⁶ BOA, *ML.VRD.TMT.d.*, Nr. 16146/00013, 1256 H,55; Ferenge muhtarı Mehmet oğlu Hasan.

⁷ BOA, *ML.VRD.TMT.d.*, Nr. 16146/00013, 1256 H, 69; Hayati muhtarı Rüstem oğlu Mustafa Ağa.

⁸ BOA, *ML.VRD.TMT.d.*, Nr. 16146/00013, 1256 H, 96; Tepekışla muhtarı Şahin oğlu Hasan Ağa.

⁹ BOA, *ML.VRD.TMT.d.*, Nr. 16146/00013, 1256 H, s. 26.

¹⁰ Sadi Bayram, “Amasya Vakıflarına Toplu Bakış”, Türk-İslam Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu, 02.06.2003, <http://www.sadibayram.com/index.php?page=makaleler&mid=362&id=3>, erişim tarihi: 01.10.2020.

emlak ve arazi ve hayvanatlarının kıymet ve çiftliklerin ve menafi-i temettuat vakıalar ve vergi-yi sabıkaları ba-marifet-i muhassıl ve memurin ve şer-i şerif ve mecalis marifetiyle bi't-tetkik kura verildiği üzere zir-i esamilerinde gösterilmiş ve icmali dahi iş bu ... kılınmış olduğu beyanı şerh verilmiştir. 13 Muharrem 1257.”

İncelediğimiz arşiv belgesindeki veriler dikkate alındığında mevcut muhassıllık komisyonun Muharrem 1255-Muharrem 1257 (1839-1841) tarihleri arasında yaklaşık iki yıl süren bir tetkikat neticesinde sahadaki görevini yerine getirdiği tespit edilmiştir.¹¹ Muhassıllık komisyonunun Karayaka kırsalında bulunan köy, mezra ve çiftlik türünde tespit ettiğimiz 26 yerleşim yerine ait emlak ve hayvanat tür, miktar ve değerlerini kaydettiği anlaşılır. Bu durum bir anlamda oluşturulan yerel komisyonlar aracılığıyla Osmanlı kırsal mali sisteminde “servet tespit ve ölçümü” yapıldığı şeklinde değerlendirilebilir. Komisyonun yetkisi dâhilindeki sahada kâr getiren işler bünyesinde çalışan bireylerin “temettuat” adı altında yıllık gelirlerinin tespiti durumu söz konusudur. Böylelikle değirmen, berber, çamaşırhane, hamam, nalbant, demirci dükkânı, vb. kırsal ölçekli küçük işletmeleri çalıştıranların bu iş sahalarında yıllık ne oranda bir gelir elde ettikleri hesaplanmıştır. Ayrıca çobanlık, hizmetkârlık ya da ırgatlık yapanların yıllık gelirleri ya da aylık kazanımları kayıt altına alınarak kırsal alandaki bireyler arasındaki ekonomik gelir farklılıkları ortaya konulmuştur. İncelediğimiz kayıtlardaki veriler sayesinde, yörede bulunan ve aristokrat (ayan) olarak tanımlayabileceğimiz handanzadeler veya mütevellizadelerin sahip oldukları vakıf, mukataa ya da malikâne arazileri ya da yapıları üzerinden aylık ne oranda bir gelire sahip oldukları tespit edilmiştir.¹²

Karayaka kazasında yer alan 26 yerleşkenin 1840'ta bir yıllık “salyane” miktarının 90.432 kuruş olduğu belirtilir.¹³ Aynı zamanda 1841 yılında komisyon ve muhassıl marifetiyle yapılan tespitler neticesinde Karayaka bölgesindeki 26 yerleşkenin emlak gelirlerinin 1.262.670 kuruşa tekabül ettiği belirlenmiştir. Karayaka'da bulunan yerleşimcilere ait hayvanların ise, 1.193.428 kuruşluk bir değeri bulunur. Karayaka mevkisinde yer alan 26 yerleşke halkının bir yıl içinde icra ettikleri sair işlerden, (çiftlik, mukataa, vakıf mütevellisi ve vakıf hissedarlığı gibi) elde ettikleri gelirin ise, 771.568 kuruşluk bir meblağa tekabül ettiği kayıt altına alınmıştır. Karayaka mevkisinde bulunan yerleşkelerin, elde edilen arşiv kaynakları doğrultusunda, bir yılda toplam 3.227.666 kuruşluk bir servete sahip oldukları anlaşılır. Kırsal bir alanda tespiti yapılan bu gelir dağılımının arşiv kayıtları üzerinden incelenmesi taşradaki yerel aristokratların ve sıradan vatandaşın gündelik hayatındaki sermaye dağılımını ve kaynağını ortaya çıkarması beklenir. Böylelikle toprak, asalet, maharet ya da marifet kaynaklı sermaye oluşumlarının tespiti yapılarak sosyal hiyerarşi ve kazanç kapıları tarihsel süreç çerçevesinde değerlendirilecek ve Osmanlı sosyoekonomik yapısının taşradaki gelişimine ve işleyişine dair tarihi çıkarımlarda bulunulacaktır. Böylesi bir tespiti yapabilmek için öncelikli olarak Karayaka mevkisinde yer alan 26 yerleşkeye dair incelediğimiz kaynaklardaki verileri bir tablo hâline getirmek elzemdir. Yerleşkelerin hane miktarları demografik yapıya dair izler taşırken tespiti yapılan emlak, hayvanat ve dahi sair işlerden elde edilen yıllık gelirleri de taşra ölçeğindeki yerleşkeler arasındaki gelişmişlik düzeyini ortaya çıkarmada istatistiksel veriler sunar.¹⁴

Karayaka kazası sınırları içinde yer alan Ziğdi köyü çalışma sahamızı oluşturacağından emlak, hayvanat ve dahi “temettuat” kayıtlarına dair bazı icmalleri vermekte yarar vardır. Karayaka bölgesinde yer alan 26 köyden birisi olan Ziğdi köyü, Karayaka kazasının da demografik ve mali açıdan en gelişmiş köyüdür. Ziğdi'de bulunan 173 haneden müteşekkil yerleşimcilerin 334.820 Osmanlı gümüş kuruşu bağ, bahçe, tarla, asiyab, hamam, berber dükkânı şeklinde belirlenen mülklere sahip oldukları anlaşılır. Ziğdi köyünde tarımsal faaliyetlerle olduğu kadar hayvancılığa da bağlı bir iş sahasının varlığı dikkat çeker. Ziğdi köyü

¹¹ BOA, *ML.VRD.TMT.d.*, Nr. 16146/00013, 1256 H, s. 158.

¹² Tablo I: Ziğdi köyünde Mütevellî oğullarının gelirleri (Çalışmada kullanılan bütün tablolar BOA, *ML. VRD. TMT. d.* Nr. 16146/00013, 1256 H kaynağında bulunan veriler incelenerek hazırlanmıştır).

¹³ BOA, *ML.VRD.TMT.d.*, Nr. 16146/00013, 1256 H, s. 158.

¹⁴ Tablo II: Karayaka Köylerine Ait Emlak, Hayvanat, Temettuat ve Vergi İcmalleri.

ile ilgili mali kayıtlar incelendiğinde 1841 kayıtlarına göre Ziğdi sakinleri; su sığırı (camız ya da manda), karasığır, koyun (Karayaka Koyunu), keçi, beygir, kısarak, katır, merkep ve dahi arıcılık sayesinde 255.623 kuruşluk bir servete sahip olmuştur. Ziğdi köyünde vakıf, mukataa, malikâne arazilerinden hisseleri ve sair işlerden elde edilen yıllık kazanç miktarı (temettuat) ise; 171.413 kuruş olarak belirlenmiştir. Ziğdi köyünde toplamda 761.856 kuruşluk bir servet tespitinin yapıldığını belirtmek gerekir. Ayrıca köyün bir önceki yıldan devreden vergi miktarının ise 20.333 kuruş olduğu anlaşılır.¹⁵

Ziğdi Köyünde Emlak Üzerinden Servet Sahiplerinin Tespiti

Ziğdi köyünde Muhassıl Komisyonu tarafından gerçekleştirilen saha incelemesi neticesinde tutulan kayıtlar bölgesel emlak zenginlerini ortaya çıkarmada yararlı bilgiler sunar. Emlak kayıtlarının belirli bir tasnif sistemi ile tutulduğu düşünülmektedir. Öncelikli olarak vergi mükelleflerine ait üzüm bağları ve sebze bahçesi ya da meyve bahçeleri kayıt altına alınmıştır.

Ziğdi köyünde bahçe fiyatlarının 150-550 kuruş aralığında olduğunu belirtmek gerekir. Ziğdi'de 80 hanede "bahçe" tabirine rastlamak mümkündür. Bu tespiti yapılan 80 hane içerisinde ise bir, iki, üç vb. adet olarak belirlenen bahçe miktarının ise 104 adet olduğu tespit edilmiştir. Ziğdi köyünde tespitini yaptığımız 104 adet bahçenin toplam değeri ise, 7.320 kuruş olarak kayıtlarda yer almaktadır. Bahçelerin neredeyse tamamı müstakil mülk olarak kaydedilmiş olmakla beraber iki hanede bahçenin ortak olduğu tespit edilmiştir. Bu durum ortak bir avluya sahip iki hanenin oluşturduğu zorunlu bir bahçe de olabilir. Ziğdi köyü ölçeğinde "bahçe" tarzında geçen emlak türünün diğer emlak çeşitlerine göre en düşük miktar ve değerde olduğunu belirtmekte yarar vardır. Tahminlerimiz Ziğdi bünyesindeki bahçelerin tamamının yüzölçümü olarak; 13-48 dönüm aralığında bir alana yayıldığı yönündedir.¹⁶

Ziğdi köyünde emlak kategorisinde tasnifi yapılan bir diğer kayıt "bağ" tabir edilen üzüm bağlarıdır. Ziğdi köyü civarında bulunan arazide bazı durumlarda ortak, çoğu zaman müstakil üzüm bağlarına rastlanmıştır. Ziğdi köyündeki "bağ" kayıtlarında da genelde adet ibaresi kullanılmıştır. Bu kayıtlardan köy içerisinde veya çevresindeki arazide 128 hanede 151 adet bağın olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlardan yalnızca dördü ortak olup diğerleri müstakildir. Ziğdi köyünde değeri 130.970 kuruş olduğu belirlenen bağların mevcut emlak dağılımında tarlalardan sonra ikinci büyük sırayı tuttuğu belirtilebilir. Bağlara dair tutulan kayıtlarda bazen dönüm ve fiyatı verilmektedir. Örneğin Ziğdi köyünde 155. Hanede ikamet eden Mefdane oğlu İbrahim'in bir adet iki dönümlük bağına 750 kuruş değer biçilmiştir. Ziğdi köyündeki 157. Hanede kayıtlı bir diğer yerleşimci olan Usluoğlu Monla (Mevlana) Mehmet'in sahip olduğu iki dönümlük bir adet bağın ise, 700 kuruş değerinde olduğu belirlenmiştir. 158. hanede ikamet eden Avşar oğlu Hacı Mehmet'in de bir adet üç dönümlük bağına ise, toplamda 900 kuruş kıymet biçildiği belirtilmektedir.¹⁷ Bu münferit örneklerden yola çıkarak Karayaka'daki üzüm bağlarının muhtemelen sahip olduğu üzüm türüne ya da verimliliğine göre aynı büyüklüğe sahip olsa bile farklı fiyatlarla değerlendirildiği düşünülmektedir. Yine de dönüm başına belirlenen bu fiyat aralıkları genel bir ekili bağlık alanın hesaplanmasında veri tabanı oluşturur. İncelediğimiz arşiv kaynaklarından tespitini yapabildiğimiz bağların dönüm fiyatlarının 300-400 kuruş arasında olduğunu vurgulamak gerekir. Bu durumda toplamda 130.970 kuruşa tekabül eden bütün köydeki bağlık alanın toplamda 327-436 dönümlük bir alanı kapsıyor olması gerekir.¹⁸

Ziğdi köyünde belirlediğimiz bir diğer emlak türünü ise tarlalar oluşturur. Köyde tarlalara dair tutulan kayıtlar sarıh olduğu için tarımı yapılan araziye netlikle belirlemek mümkündür. Ziğdi köyünde tarım arazisi olarak kullanılan alanın toplamda 3.056 dönüme tekabül ettiği hesaplanmıştır. İncelediğimiz vergi kayıt defterlerinde tarlaların tamamı için dönüm değeri

¹⁵ BOA, *ML.VRD.TMT.d.*, Nr., 16146/00013, 1256 H, s. 54.

¹⁶ Tablo III: Ziğdi köyünde çiftçilik yapılan emlak.

¹⁷ BOA, *ML.VRD.TMT.d.*, Nr., 16146/00013, 1256 H, s. 49.

¹⁸ Tablo III.

olarak 50 kuruşluk bir fiyatlandırmanın yapıldığı belirlenmiştir. Böylelikle dönüm olarak da kayıtlanan Ziğdi köyünde tarla olarak kullanılan tarım arazisinin toplam bedelini de 152.800 kuruş olarak hesaplamak mümkün olmuştur. Köyde tarlası olan ve çiftçilik yapan 148 hanenin varlığı tespit edilmiştir. Çiftçilik yapan bu ailelerin 2.547,5 dönüm araziye ettikleri ancak 508,5 dönüm araziye boş bıraktıkları tespit edilmiştir. Her ne kadar bu durum bilindik nadas uygulamasını akıllara getirirse de durum sanılanın aksinedir. Çünkü önemli oranda çiftçilik yapan tarla sahiplerinin arazilerinin neredeyse tamamını ettikleri tespit edilmiştir. Bu ailelerin sahip oldukları hayvanlar incelendiğinde; koşu mandası veya çift öküzünün bir veya birden fazla olduğunu belirlemek mümkündür. Tarlasının bir bölümünü (ki bu rakam değişkendir) ekemeyen ailelerde ise yeterli oranda çift hayvanı bulunmamaktadır. O hâlde Osmanlı arazisine veya çiftçilik hayatına dair yapılan nadas uygulaması dayatmaları ile atıl bırakılan arazilerin varlığına dair izahat oldukça sorunlu bir yaklaşımdır. Çiftçinin bedeni durumu (araz), sahip olduğu çalışabilir nüfus, sahip olduğu çift hayvanı ve dahi arazinin verimliliği ya da sulanabilirliği gibi farklı etmenlerde arazilerin “hali” ya da “gayr-i mezru” kalmasına neden olan başlıca amiller arasında yer alır. Ziğdi örneğinde tespit ettiğimiz 508,5 dönümlük hali arazinin sadece bilindik nadas uygulaması gerekçesi ile değil gerçek anlamda sahadan elde edilen verilerin tatbiki ile de değerlendirilmesi gerekir. İncelediğimiz belgelerde de sahadaki nadas dışı zorunlulukları dile getiren veriler mevcuttur. Bu verilerde tarım arazisine sahip olan bireylerin arazilerini ya başkasına kiraladıkları ya başkasıyla birlikte ettikleri ya da herhangi bir ücret almaksızın doğrudan ekilmek üzere bir başkasının istifadesine sunduklarına dair kayıtlar bulunur. İncelediğimiz ve tasnifini yaptığımız bu kayıtlara göre, Ziğdi köyünde 5 hanenin toplamda 81 dönümlük arazilerini bir başkasının yardımıyla ekip dikmekte olduğu gerçeği ortaya çıkarılmıştır. Kayıtlarda “*Aheri ile bi’l-iştirak ziraat eder*” şeklinde tanımlanan bu ekim alanları; köyde farklı yerleşim yerlerinden gelerek tarım işlerinde bulunan ve kadimden beri varlığı bilinen ortakçılara yönelik bir uygulamaya da işaret eder.¹⁹ Köyde 6 hanenin de toplamda 80 dönümlük araziye doğrudan başkasına devrettiği “*aheri eker*” ibaresinden anlaşılmaktadır. Bu uygulama, çiftçinin kendine ait olan mülkiyet hakkından ziyade sadece tarlanın ziraat hakkını herhangi bir ücret ya da çıkar talep etmeksizin sırf hayır maksadıyla bir başkasına devretmiş olduğunu düşünmemize neden olur. Köyde 39 hane ise, toplamda 507 dönümlük araziye belirli bir kira karşılığı ziraata açmıştır. Kayıtlarda “*aheri icarla ziraat eder*” şeklinde tanımlanan bu durum kiraya verilen bu arazilerin hangi bedelle kiralandıklarını anlama noktasında yeterince net tanımlamalarda bulunmaz. Yine de bazı kayıtlarda bir başkası tarafından kiralanarak ekilen arazilerden alınan mahsul tür ve miktarının kaydedildiğine dair veriler tespit edilmiştir. Bu durum araziye kiralayan üreticinin kira bedelini elde ettiği ürünün bir bölümünü tarla sahibine vermek suretiyle ödemiş olabileceğini düşünmemize neden olur. Bu uygulama bir anlamda kadimden gelen takas uygulamasının arazinin ekim hakkının kiralanmasında kırsal alanda varlığını koruyan ekonomik bir model olarak karşımıza çıkar. Araştırma sahamızda yer alan bir diğer yerleşke de Eksel köyüdür. Bu köyde tutulan kayıtlarda kiraya verilen tarladan elde edilen kira bedelinin değişkenlik gösterdiği tespit edilmiştir. Farklı bir usulle ve model kullanılarak tertiplenen Eksel köyüne ait verilerden yola çıkarak Ziğdi içinde bir modelleme yapmak mümkündür. Ekselli Tüfekçi oğlu Ahmet’in on dönümlük tarlasını icara yani kiraya verdiği belirtilmiştir. Tüfekçi oğlu Ahmet’in on dönümlük tarlası üzerinden 1844 yılı için 144 kuruş ve 1845 yılı içinse 180 kuruş toplamda da 324 kuruş gelir elde ettiği kaydedilmiştir.²⁰ Ziğdi köyünde 507 dönüm arazinin kiraya verildiği belirlenmiştir. Kiraya verilen bu arazilerin bazılarında ticari getirisi bir hayli yüksek olan “duhan” (tütün) ve kendir ekilmiştir. Ancak bu arazilerden ne kadar kira bedeli alındığı net değildir. Eksel köyünde elde ettiğimiz on dönümde en az 144 kuruş gelir ve kazanç verisi, Ziğdi’deki 507 dönüme uyarlandığında karşımıza 7.300 kuruşluk bir meblağ çıkar. Böylelikle Ziğdi köyündeki tarlaları

¹⁹ Mehmet Yavuz Erler, *A Study of the Imperial Decrees (Fermans) and Law Codes (Kanunnames) Concernin the Sultanic Estates Around İstanbul With Special Referance To The Share-cropping System*, M.A. Thesis, Univercity of Manchester 1993.

²⁰ BOA, *ML.VRD.TMT.d.*, Nr., 13450/00001, 1261, s. 13.

ekmeye gelen ortakçılar sayesinde köy ekonomisine her yıl en az 7.300 kuruşluk bir likit para girdisi sağlanmış olur. Üretimini aksamasına engel teşkil eden ekim hakkını başkasına devretme, başkası ile ortaklaşa ekme ve başkasına ekim hakkını kiraya verme gibi uygulamalar sayesinde Ziğdi köyünde 1840-41 yılı itibarıyla farklı tarım ürünlerinden toplamda 597 kile tohum ekilmiştir. Ziğdi köyünde elde ettiğimiz veriler neticesinde, 179 dönüm arazinin ekildiği hâlde mahsulünün olmadığına dair verilere rastlanmıştır. Bu durum tarlasını ektiği hâlde sel, kuraklık ya da doğal afetler nedeniyle ürün alamayan çiftçilerin varlığına delalettir. Bu durum bazı ailelerin doğal afetlerden fakruzarurete düşer olduklarını doğrular. Nitekim Osmanlı Devleti'ni etkisi altına alan 1839-1845 ve bilhassa 1869-1875 kuraklık ve kıtlık senelerinde Ziğdi köyü de etkilenmiştir. Ziğdi köyünde yaşayan genç Ermeni kızlarının kuraklık nedeniyle oluşan afet dönemlerinde bir avuç buğday karşılığında Sinop Boyabat'taki toprak ağalarına satıldığına dair tarihî vesikalara ulaşmak imkân dâhilindedir.²¹

Ziğdi köyünde bulunan 173 hanede yalnızca 9 ailenin 50 dönüm ve üstünde bir tarım arazisine sahip olduğu tespit edilmiştir. Çoğunlukla 50 dönümden az hatta bazı durumlarda 5 dönüm kadar küçük alanlarda tarımın yapıldığı Ziğdi köyünde 148 hanenin tarım yapılabilir nitelikte araziye sahip olduğu belirlenmiştir. Osmanlı'da bilindiği üzere "raiyyet çiftliği" olarak temellendirilen mirî arazi hukuku 60 ila 150 dönüm arasında bir arazi tahsisini çiftçiye tatbik eder.²² Ancak inceleme sahamızda çiftçinin elindeki arazinin çoğunlukla 60 dönümün çok altında olduğu anlaşılmaktadır. Yine de bu standart araziye yakalayan bazı kişiler tespit edilmiştir. Bu aileler içerisinde 120 dönüm tarlaya sahip olan Müteveli oğlu Abdi Ağa, Ziğdi köyünde en fazla araziye sahip kişi olarak dikkat çeker. Ziğdi ölçeğinde toprak ağası olarak nitelenen servet sahipleri içerisinde en fazla tarımsal araziye sahip olan Abdi Ağa'nın, bu toprakların ancak 60 dönümünü ektiğini ve diğer 60 dönümünü ise boş bıraktığını belirlemek mümkündür. Abdi Ağa'nın, dönümü 50 kuruştan toplamda 6.000 kuruş kıymetindeki bu arazisinde 9 kile hınta (buğday), 7 kile şair (arpa), 2 kile alef (yulaf), 2 kile de çavdar tohumu ektiği bilgisi kayıt altına alınmıştır.²³ Müteveli oğlu Abdullah Ağa'nın da 99 dönümlük arazisi ile köyde ikamet eden toprak zengini servet sahipleri arasında ikinci sırada yer aldığı belirlenmiştir. Abdullah Ağa'nın, arazisinin ancak 45 dönümünü ekebildiği ve 54 dönümlük arazisini hali bıraktığı anlaşılır. Bu durum Abdullah Ağa'nın geniş arazisinin tamamını sürmeye yetecek çift hayvanı ya da insan kaynağına sahip olmadığı şeklinde yorumlanabilir. Abdullah Ağa'nın 4.950 kuruş değerindeki tarım arazisinde 8 kile hınta (buğday), 4 kile şair (arpa) ve 3 kile de kartol (patates) tohumu ektiği dikkate alındığında toplamda 15 kilelik bir tohum ekiminden bahsedilebilir.²⁴ Tarım arazilerine ekilen ürünün miktar ve türünün neye göre belirlendiğine dair herhangi bir nizam söz konusu olmamakla beraber kayıtlardaki birbirine yakın sistematik veriler kadim bir kırsal organizasyonun varlığına dair bazı kuşku araştırmaya sahamıza taşır. Çalışma sahamızda belirlediğimiz ve 98 dönümlük araziye sahip iki farklı toprak zengininin ekili arazisinde de bire bir örtüşen bir "mezru" ve "hali" durumunun varlığı dikkat çeker. Hin oğlu Hasan ve Müteveli oğlu Hasan'ın sahip oldukları 98 dönümlük arazinin 45 dönümünü ekip 53 dönümünü "hali" bırakmaları kırsal alanda Ziğdi özelinde nadasa bırakılan ya da boş bırakılan arazinin ekili araziye oranına dair kadim bir uygulama olarak belirlenmiş bir nizama işaret edip etmediği incelenmeyi ve doğrulanmayı bekler. Hin oğlu Hasan'ın arazisinde 8 kile hınta (buğday) ve piyazı (soğan) karışık olarak ektiği incelediğimiz kayıtlardan anlaşılmaktadır. Arazisinde 6 kile şair (arpa) ve 1 kile alef (yulaf) tohumu eken Hin oğlu Hasan'ın toplamda 15 kile tohumu 45 dönüm araziye ektiğini belirlemek mümkün olmuştur.²⁵ Müteveli oğlu Hasan'ın ise 45 dönümlük arazide 5 kile hınta (buğday), 6 kile şair (arpa), ½ kile

²¹ Tablo III: Ziğdi köyünde çiftçilik yapılan emlak, Mehmet Yavuz Erler, *Osmanlı Devleti'nde Kuraklık ve Kıtlık Olayları (1800-1880)*, Libra Yay., İstanbul 2010, s. 175.

²² Nuray Ertürk Keskin, *Türkiye'de Devletin Toprak Üzerinde Örgütlenmesi*, Tan Kitabevi Yay., Ankara 2009, s. 77.

²³ BOA, *ML.VRD.TMT.d.*, Nr., 16146/00013, 1256 H, s. 26.

²⁴ BOA, *ML.VRD.TMT.d.*, Nr., 16146/00013, 1256 H, s. 40.

²⁵ BOA, *ML.VRD.TMT.d.*, Nr., 16146/00013, 1256 H, s. 31.

kendir, 1 kile burçak, 1 kile darı ve 1,5 kile de kartol (patates) tohumu ektiği belirlenmiştir²⁶. Müteveli Hasan'ın toplamda 15 kile ürünü 45 dönümlük araziye ekmesi tesadüf değildir. Hinoğlu Hasan ve Müteveli Hasan farklı türde ürünler ekmekle birlikte toplamda aynı oranda arazide aynı oranda bir ürünün tarımını yapmış olmaları ya yerel bir organizasyonu ya da devletçe gerçekleştirilen dönüm başına ne miktar tohumun ekilmesini belirleyen bir tarım modelinin varlığına dair veriler ihtiva eder. Tomak oğlu Abdullah Ağa 97 dönümlük arazisinin 48 dönümünde 6 kile hınta (buğday), 5 kile şair (arpa), 2 kile tavuk yemi olarak bilinen ciyaz, 2 kile mercimek ve 1 kile de darı ekmiştir.²⁷ Ziğdi köyünde arazi zengini olan kimseler incelendiğinde; ağırlıklı olarak yöredeki malikâne vakıf topraklarına müteveli olarak gelen ailelerin varlığı dikkat çeker. Toprak zengini olarak tespiti yapılan dokuz aileden dört ailenin doğrudan müteveli oğulları ile bir bağlantısı bulunamamıştır. Ancak toprak üzerinden servet sahibi diğer beş ailenin aile lakapları olarak “müteveli” ibaresini kullandıkları anlaşılmaktadır.²⁸

Ziğdi Köyündeki Tarımsal Üretim

Ziğdi köyünde bulunan arazide ekilen zahirenin tür ve miktarının belirlendiği bir tasnif tablosu oluşturmak; incelediğimiz vergi defterindeki kayıtlar sayesinde mümkün olmuştur. Ziğdi köyünde tespit ettiğimiz arazi sahibi ve tarımla uğraşan ailelerin çoğunluğunda zahire üretiminin varlığı dikkat çeker. Muhtemelen bu ürünler kadimden beri köyde bulunan yerleşimcilerin ziraatını yaptığı ürünlerdir. Köyde ziraatı yapılan en fazla zahire türünden ürün 254 kile tohumu ekilen “hınta” yani buğdaydır. Muhtemelen “hınta” samanından ayrılmış çeç yığınları hâlinde Osmanlı vergi tahsildarlarını beklerdi ve bu çeç yığınları görevlilerce mühürlenirdi.²⁹ Ancak muhassıllık komisyonunun doğrudan ekilen tohumun miktarı üzerinde kayıt tutması yeni bir vergi modellemesinin devreye sokulduğu anlamına gelebilir. Ziğdi’de ekilen 254 kile tohum günümüz ölçü birimleri ile değerlendirildiğinde 6.350 kiloluk bir tohum miktarına tekabül eder. Bu tahıl türünü “şair” yani arpa takip eder. Ziğdi’de 1840-41 yılı itibarıyla 204 kile yani 5.100 kilo arpanın tohumu ekilerek ziraat yapılmıştır. Muhtemelen yük ve koşu hayvanlarının beslenmesinde kullanılan arpanın, yöredeki hayvancılığa, tarımsal faaliyetler üzerinden sunulan bir katkısı olsa gerektir. İncelediğimiz Karayaka Kazası Temettuat Defteri sayesinde, Ziğdi köyünde çavdar tohumu olarak 39 kile, darı tohumu 20.5 kile, burçak 15.5 kile, alef yani yulaf tohumu olarak da 8.5 kile zahirenin ekildiğini tespit etmek mümkündür. Yörede hayvancılığa bağlı olarak kullanılan cılban yani yabancı fiğ; fasulye ve bezelyeye benzer kara renkli bir yem türüdür. Cılban kelimesi, Hatay yöresinde de benzer bir isimle kullanılıyor olması nedeniyle; coğrafi uzaklıklarına rağmen bu iki bölge demografik yapısında benzer bir kültür tarihinin izlerine tanıklık eder. Özellikle mandaların beslenmesinde kullanılan “cılban” sayesinde koşum hayvanı olarak tarlalarda kullanılan bu canlılardan daha verimli bir şekilde istifade edildiği düşünülmektedir. Kaynar suyla ıslatılan cılbanın diğer hayvan yemleri ile karıştırılarak verildiği ve hayvanların iştahını açarak yağlanmalarına vesile olduğu bilinir. Ziğdi de diğer yemlerle birlikte karıştırılarak verilen cılbandan sadece 1 kilelik tohum ekildiği belirlenmiştir. Ziğdi köyünde tespit ettiğimiz bir diğer önemli tahıl türünü de “ciyaz” şeklinde belgelerden tespit etmek mümkün olmuştur. Tavuk yemi ya da siyez şeklinde de adlandırılan ciyaz tohumlarından 16,5 kile tohumun yöre sakinleri tarafından ekilmiş olması kümes hayvanlarının varlığına kanıt teşkil eder. Osmanlı köylüsünün mutfağında yer alan tavuk, horoz, hindi, kaz ve ördek türünden kümes hayvanlarının vergi defterlerinde belirtilmemesi dikkat çeker.³⁰

²⁶ BOA, *ML.VRD.TMT.d.*, Nr., 16146/00013, 1256 H, s. 40.

²⁷ BOA, *ML.VRD.TMT.d.*, Nr., 16146/00013, 1256 H, s. 26.

²⁸ Tablo IV: Ziğdi karyesinde toprak zenginleri.

²⁹ Cafer Özdemir, *Aşık Tarzı Türk Şiirinde Osmanlı Toplum Hayatı*, Kitabevi Yay., İstanbul 2011, s. 203.

³⁰ Tablo V: Ziğdi köyünde ekilen zahire miktarı.

Ziğdi köyünde zahire dışında da bazı ürünlerin yetiştirildiğini tespit etmek mümkündür. 1840-41 yılında Ziğdi ile ilgili tutulan kayıtlardan belirlenebilen bu ürünler; mercimek, nohut, kartoli (patates), kendir, duhan (tütün), soğan, fiğ ve dimnit (civek üzüm) olarak belirginlik kazanır. Ziğdi’de mercimeğin 3 kile, nohudunda ½ kile tohumunun ekilmesi; köy halkının mutfaklarında bu ürünlere fazla rağbet göstermediği şeklinde yorumlanabilir. 1840-41 yılında Ziğdi’de kartoli yani patatesin 15 kile tohumla ziraatının yapılması dikkat çeker. Fransızlar tarafından ilk defa 1854 yılında Canik sancağı merkez kazası olan Samsun’da ki Kadıköy mahallesinde ekilen patates ürünü³¹ muhtemelen Erbaa kazasında çok daha öncesinde bilinen bir üründü. Coğrafi anlamda birbirine bu denli yakın olup da ürün çeşitliliği hakkında irtibatsız kalınması Osmanlı mutfağının yerel tercihlerinin ekilen ürünler üzerinde etkili olabileceği şeklindeki çıkarımlarımızı kuvvetlendirir. Ziğdi köyünden Tokat, Niksar, Amasya, Sonisa gibi yörelere çeşitli nedenlerle gidenler olduğu kadar İstanbul’a da gerek ticaret gerekse vazife icabı gidenlere ilgili kayıtlarda tesadüf edilmiştir. Muhtemelen patates gibi Osmanlı tarımında yeni bir ürün olarak tanımlanan bu yiyeceklerin ekimi de bu sayede köye ulaşmış ve ziraat edilir olmuştur. Yine de Osmanlı toplumu genelde 1860 sonrasında patates gibi ürünleri, yaygınlaşan yemek kitapları vasıtasıyla öğrenmeden önce Ziğdi örneğindeki gibi Osmanlı kırsalı bazı Amerika kökenli ürünleri tüketmeye başlamıştır. İddia edildiği üzere ekimi yapılan miktar patatesin biliniyor olmasına rağmen Müslüman taşra mutfağında baş tacı bir tüketim ürünü olmadığını kanıtlar.³² İncelediğimiz kayıtlardan ticari bir ürün olan kendirin 2 kile, duhanın (tütün) 1,5 kile ekildiği anlaşılır. Bu durumda köydeki arazinin kendir ya da duhan ekimi için elverişli olmadığı ya da bu ürünlerin tarımını yapan aile sayısının Müslümanlar arasında az olduğu gibi hükümlere varmak olasıdır. Köyde 2 kile tohumla tarımı yapılan “dimnit”³³ yani civek üzüm tarla sınırlarını oluşturan su hendeklerinin kenarlarında yetişen makilik ağaçlarda olan siyah renkli ince kabuklu bir üzümdür.³⁴ Bu üzümlerin oldukça tatlı olup rakı üretiminde kullanılması kırsal alandaki sosyal yaşama dair bazı veriler sunar. Yine de bunun tohumundan köy sakinlerinden Bunca oğlu Ali tarafından sadece 2 kile ekilmiş olması,³⁵ ticari maksatlı fazla bir üretim artışından bahsetmek için yeterli değildir. Muhtemelen yerel ihtiyaçlar için ekilen dimnit evlerde işlenerek şıra, şerbet, şarap ya da boğma rakı imalinde kullanılarak tüketilmiştir. İncelediğimiz belgelerden elde ettiğimiz verilerin yalnızca Müslümanlara ait olduğunu tekrar vurgulamakta yarar vardır. Köyde varlığı bilinen Rum ve Ermeni Hristiyanlara dair kayıtlar çalışmamızın dışında kaldığından; köyün tamamındaki tarımsal faaliyetleri, ürün miktar ve çeşitliliğini tanımlamak şimdilik olası değildir. Bu yüzden ki kendir, tütün, patates, dimnit vb. köyde diğer tarımı yapılan ürünlerin gerçekte ne kadar bir ekim alanına ve üretim miktarına sahip olduklarını belirlemek mümkün olmamıştır. Bu durum çalışmamızın sadece Ziğdi Müslümanları dikkate alınarak yapılmış olmasından kaynaklanır. Şimdilik Ziğdi köyü örneğinden yola çıkılarak Osmanlı kırsalı için oluşturmaya çalıştığımız idari, sosyal ve ekonomik modellemenin daha fazla dağılmadan Müslümanlara tatbiki ile iktifa edeceğiz.

Emlak Olarak Gelir Getiren Bina ve İşletmeler

Ziğdi köyünde emlak sayımları esnasında sadece bağ, bahçe ve tarlaların değil aynı zamanda belirli bir kira ya da üretim gelirine sahip işletme ya da binaların da dikkate alındığını belirtmek gerekir. Ziğdi köyünde emlak olarak kayıtlarda belirlediğimiz yapılar; asiyyab (un ve kendir değirmeni), hamam ve berber dükkânı şeklinde tanımlanmıştır. Bu yapı ve işletmelere yönelik fiyat ve kira gelirleri kırsal alandaki ekonomik yapıya dair önemli veriler sunar.

³¹ Mehmet Yavuz Erler, Black-Sea Research Project (TALES); Samsun, Urban Landscape & Geography The maritime region of the port city; <https://cities.blacksea.gr/en/samsun/2-2-2/>, erişim tarihi:01.10.2020.

³² Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla*, Tarih Vakfı, İstanbul 2005, s. 289.

³³ Yunanca “diminits” kelimesinden gelir. Şarap yapımında kullanılan, erken olgunlaşan bir çeşit ince kabuklu siyah üzüm. M. Fatih Alkayış, *Türkiye Türkçesinde Bitki Adları*, Hiper Yay., İstanbul 2019, s. 233.

³⁴ Tablo VI: Ziğdi köyünde ekilen diğer ürünler.

³⁵ BOA, *ML.VRD.TMT.d.* Nr., 16146/00013, 1256 H, s. 45.

Asiyab (Değirmen): İncelediğimiz kayıtlarda değirmenlerin rüzgâr, su ya da koşu değirmeni olup olmadıkları ile ilgili bir kayıt yer almaz. Ancak “asiyab” tabirinin daha ziyade suyla çalışan değirmenler için kullanılan bir tabir olduğu belirtilmektedir. Su kaynaklarının azalması ve kuraklık gibi durumlarda asiyabların çalışmasını sağlamak amacıyla koşu değirmenlerine dönüştürülüp hayvanlar tarafından çarkların dönmesini sağlayacak bir tertibat oluşturulmuştur. Dönemin değirmenlerinde; koşu hayvanlarından, rüzgârdan ya da akarsuların gücünden istifade edilirdi.³⁶ Muhtemelen belgelerde tespit ettiğimiz ve köy sakinlerine ait olan toplamda on adet değirmen Ziğdi köyü civarında bulunan akarsular üzerinde işletilmekteydi.³⁷ Bu on değirmenden bir tanesine Ali Bey oğlu Hüseyin, Mütevellî Kolcu oğlu Mehmet ve Mütevellî Kolcu oğlu Ali'nin 1/3 hisse ile ortaklaşa sahip oldukları ve bu mülkün ediniminde birlikte çalıştıklarına ya da aile mirası olarak mal bölüşümün de bulduklarına dair veriler bulunur. Mütevellî oğlu Abdullah Ağa'nın ise, kendine ait iki asiyabı vardı. Mütevellî oğlu Abdi Ağa, Kara Bekir oğlu Mütevellî Bekir Ağa ve Kamış oğlu Halil'in müstakil birer değirmenleri bulunmaktaydı. Mütevellî Tacir oğlu Mehmet'in ise, 650 kuruşa değer biçilen harabe bir değirmene sahip olduğu belirlenmiştir. Muhtemelen köye yerleşen mütevellî aileleri içerisinde en erken tarihli kişi olması hasebiyle sahip olduğu değirmen yılların yorgunluğuna dayanamamış ve köhne bir duruma gelmişti. Ziğdi köyünden İsmail oğlu Ali Efendi'nin ise ¼'lük bir değirmen hissesine sahip olduğuna dair bir kayıt bulunur. Bu durum Ali Efendi'nin ya köyde ya da köy dışında dört ortaklı bir değirmende hissesinin olduğunu doğrular. Ali Bey'in ortakları köyde olmadığı için değirmenin de Ziğdi dışında bir yerde bulunması ihtimal dâhilindedir. Belki de Ali Bey'in cediti değirmen için köy dışından birilerine mali kriz durumlarında hissesini satarak ortaklık oluşturmuştur. İncelediğimiz belgelerde Ziğdi köylü ancak İstanbul'da ikamet eden Kapucubaşı zade Abdülcabbar'ın ise Ziğdi'de üç adet kendir değirmeni olduğu belirtilir. Abdülcabbar'ın sahip olduğu değirmen kaydında özellikle “*asiyab-ı kendir*” ibaresi kullanılırken diğer değirmenlerde bu ibarenin kullanılmamış olması akıllara un değirmenlerini getirir. Yine de ister kendir olsun ister un değirmeni olsun bir değirmenin fiyatı 1.500 kuruş olarak sabit kılınmıştır. Değirmenlerin kiralanması hâlinde yaklaşık yıllık 500 kuruşluk bir icarının olduğu belirtilir. Ancak bazı kayıtlardan 400 ve 300 kuruşa kiraya verilmiş değirmenlerin olduğunu tespit etmek mümkündür. Bu durum değirmen fiyatlarının 1.500 kuruş gibi aynı rakama tekabül etmekle beraber kira bedellerinin farklılığını ortaya koyar. Fiyatları aynı olan değirmenler arasında üretim kapasitesi, mevki ya da ulaşılabilirlik gibi nedenlerden ötürü beliren farklılıklar, kira bedellerine yansımış olmalıdır. Buna göre senelik kirası 500 kuruş olanların kendir, kirası 300 kuruş olduğu tespit edilenlerin de un değirmeni olabileceği ihtimalini akıllarda tutmak gerekir. Ziğdi köyünde dikkat çeken bir diğer husus da değirmen sahiplerinin nerdeyse tamamına yakın bir bölümü doğrudan “mütevellî oğlu” lakabına maliktir. Bu durum değirmenlere üretici tarafından getirilen un veya kendirin işlenmesinde pazar fiyatının belirlenmesi ve tarımla uğraşan yerleşimciler üzerinde “mütevellî” soylu ailelerin bir tür kartel oluşturarak nüfuz kurdukları savına delil teşkil eder.³⁸

Hamam: Ziğdi köyünde emlak kategorisinde değerlendirildiğini belirlediğimiz “*hamam*” tarzındaki yapıların; kırsal sosyal ve ekonomik yapılar arasında hatırı sayılır bir unsur olduğunu düşünmekteyiz. Çoğunlukla Osmanlı metropol hayatından bildiğimiz ve bir anlamda giyiminden kuşamına kadar bir dizi sosyal ve ekonomik ritüeli bir araya getiren hamamların Ziğdi köyünde karşımıza çıkması kırsal alan tarih yazımında önemli bir unsur olarak değerlendirilmelidir.³⁹ Kadınlar, erkekler ve çocukların farklı gün ve saatlerde hamama gidişleri, kırsal alanın bütün iş yükünü üzerinde taşıyan köylüler için hem bir hijyen hem de sosyal aktivite de bir tür eğlence kaynağı olmuş olsa gerektir. Muhtemelen bu hizmet bedava

³⁶ Yasemin Hamzaoğlu, *Karadeniz'in Değirmenleri (19. Yüzyılda Trabzon Vilayeti)*, Libra Yay., İstanbul 2020, s. 17-66.

³⁷ Tablo VII: Ziğdi karyesinde asiyab, hamam, berber.

³⁸ Tablo VII.

³⁹ Elçin Gün, “Hamam”, Black-Sea Project Port Cities, Descriptions of Bath, <https://cities.blacksea.gr/en/samsun/2-1-3-3/>, erişim tarihi: 02.10.2020.

değildir ve ücrete tabi kırsal yerleşkelerde ekonomik bir iş sahasını bizlere tanımlar. Ziğdi'de Mütevellî oğlu Abdullah Ağa, Mütevellî oğlu Abdi Ağa, İsmail oğlu Ali Efendi ve Mütevellî oğlu Hasan'ın hamam hissesine sahip yerleşimciler oldukları anlaşılır. Özellikle Mütevellî oğlu Abdi Ağa'nın hamam hissesinin 12'de 1'e düşmesi kendine ait dörtte birlik hamam hissesini köy dışında bulunan on bir farklı hissedarla paylaştığına işaret eder. Hamamdan hissedarlara düşen dörtte birlik hisse için değer biçilen 500 kuruşluk yıllık kira geliri neredeyse bir kendir değirmenin kirasına denktir. Kendir değirmeni 1.500 kuruşluk bedelle yılda 500 kuruş gelir getirirken; dörtte birlik bir hamam hissesinin değerinin 500 kuruş olmasına rağmen yılda 500 kuruşluk kira getirisi incelenmeye değer bir kırsal sahaya yönelik ekonomik veridir.⁴⁰

Berber: Ziğdi köyünde emlak kategorisinde tanımladığımız bir diğer yapı ise köydeki berber dükkânıdır. Köydeki berber dükkânının yarı hissesi Mütevellî oğlu Abdi Ağa'ya aittir ve kayıtlardan elde ettiğimiz verilere göre bu dükkânın yarı hissesine 350 kuruş değer biçilmiştir.⁴¹ Ziğdi köyünde vergiye tabi Osman Sufi oğlu Berber Mehmet'in yıllık "temettuat" yani zanaatına ilişkin 350 kuruşluk gelir beyanı düşündürücüdür.⁴² Çok az bir mal ve mülkü olan Berber Mehmet'in sahip olduğu bir kısır inek ve iki adet merkebin dışında sadece yaptığı işten kazandığı "temettuat" geliri bulunur. Bu gelirin ise yıllık "nısf hisse" berber dükkânın değerine eşit olduğu anlaşılır.

Ziğdi köyü emlak verilerine dair gerçekleştirdiğimiz araştırmalar neticesinde serveti 10.000 kuruşun üzerine çıkan sadece iki yerleşimci belirlenebilmiştir. Köydeki yerleşimcilerin ağırlıklı olarak 10.000 kuruşun altında emlak sahibi olduğunu belirtmek gerekir. Emlak kategorisinde değerlendirilen değirmen, berber, hamam gibi yapılarında eğer kiraya verilmişse hem "temettuat" hem de emlak değerlerinin kayıt altına alındıkları anlaşılır. Köyde emlak zengini olan iki aileye ait emlak ve emlak türlerindeki değerlerin toplamı doğru sağlamayı yapmaz. Bu durum emlak türlerinden bazılarının kayıt esnasında ya da toplamının hesaplanmasında farklı bir meblağın devreye girmiş olma ihtimalini beraberinde taşır. Yine de Ziğdi köyünde tespit ettiğimiz emlak kaydı 12.570 kuruş olarak kaydedilen Mütevellî oğlu Abdi Ağa⁴³ ve emlak değeri 11.950 kuruş olarak belirlenen Mütevellî oğlu Abdullah Ağa⁴⁴ köyün en zengin emlak sahipleridir. Bu zenginlikte oldukça geniş topraklara sahip olmalarının yanı sıra değirmen, hamam ve berber dükkânı gibi mülklere de vakıf olmalarının önemli bir katkısı olmuş olmalıdır.

Ziğdi Köyünde Hayvancılık

Ziğdi köyünde hayvancılığın neredeyse bütün hanelerde yapıldığını belirtmek gerekir. Ziğdi köyü civarında bulunan akarsular özellikle su sığırı olarak da bilinen mandaların yetiştirilmesinde yarar sağlamış olmalıdır. Ziğdi köyünde belirlediğimiz mandaların "camuş" (camız) şeklinde tanımlandığı anlaşılır. Arazinin sürülmesi işinde de kullanıldığını belirlediğimiz "çift camusu" diye adlandırılan mandaların köydeki mevcudu, 113 adede ulaşmıştır. Her birine "çift camusu" adı altında 350 kuruş değer biçilen çift hayvanları toplamda 39.550 kuruşluk bir fiyata tekabül ederek köyün servet kalemleri içerisinde yer alır. Mandaların bir kısmının ise yavrusu olması nedeniyle süt verdiği ve bu sayede de manda yoğurdu ve manda kaymağı gibi ürünlerin köyde üretilebildiği iddia edilebilir. "Sağman Camus" adı altında, 25 mandanın kaydedildiği ve her birine 300 kuruşluk bir değer biçildiği tespit edilmiştir. "Kısır Camus" adı altında ise 34 dişi mandanın kaydedildiği ve bunların yavrularının olmadığını belirlemek mümkün olmuştur. "Kısır camus" olarak belirtilen hayvanların birim fiyatları ise, belgelerde 250 kuruş olarak kaydedilmiştir. Ziğdi köyünde çift koşum hayvanı olarak kullanılan 113 adet erkek mandaya karşılık köydeki dişi mandaların (sağman ya da kısır) toplamda 59

⁴⁰ Tablo VII.

⁴¹ Tablo VII.

⁴² BOA, c. 16146/00013, 1256 H, s.39 (82. hanede ikamet eder).

⁴³ BOA, *ML.VRD.TMT.d.*, Nr., 16146/00013, 1256 H, s. 26.

⁴⁴ BOA, *ML.VRD.TMT.d.*, Nr., 16146/00013, 1256 H, s. 40.

âdete ulaşması bu türün gender rakamları arasında ciddi bir sorunsalın varlığına dikkat çeker. Bu durum erkek mandaların çift hayvanı olarak kullanıldığı için beslenmeye devam edildiği ancak dişi mandaların daha balak yani yavru iken kesilerek tüketildiği şeklinde yorumlanabilir. Osmanlı Devleti'nde farklı coğrafyalarda belirlediğimiz manda fiyatlarının, Ziğdi'de takdir edilen fiyatlarla neredeyse eşdeğer oldukları belirlenmiştir. Örneğin “manda ineği” yani sağman bir camus 200 kuruş ve bir çift manda (çift camus) 680 kuruş (Her biri 340 kuruş) bedel ile Mudurnu tereke defterlerinde kayıt altına alınmıştır.⁴⁵ Arşiv kayıtlarında manda yavruları ise yaşlarına göre “bir yaşar balak” ya da “iki yaşar balak” şeklinde kaydedilmiştir. Ziğdi “temettuat defterleri” kayıtlarında manda yavrularından bir yaşındaki balaklar için 25-90 kuruş, iki yaşındakiler içinse, 75-160 kuruş arasında değişen oldukça farklı fiyatlar takdir edilmiştir. Bu durum manda yavrularının gelişmişliği yani et ağırlıkları ve cinsiyetlerindeki farklılıklar ile alakalı olsa gerektir.⁴⁶ Ziğdi köyüne yakın olan coğrafyalarda mandalardan yıllık ne oranlarda gelir elde edildiğine dair bazı rakamlar takdir edilmiştir. Bu rakamlar sayesinde Ziğdi yerleşimcilerinin yıl içinde manda türünden hayvanlar sayesinde ne oranda bir gelir sağladıkları hesaplanabilir. Eksel köyünde tutulan kayıtlarda bir çifte koşulu mandadan yıllık 20 kuruş gelir elde edildiği belirtilmektedir. Sağman manda içinse 40 kuruşluk bir kazanç öngörülmüştür.⁴⁷ Bu rakam aynı zamanda “çift camusu” adını verdiğimiz su sığırından bir yıl zarfında elde edilen temettü geliridir. Ziğdi'deki 113 adet “çift camusu” sayesinde bir yıl zarfında 2.260 kuruşluk bir temettü geliri elde edilmiş olmalıdır. Köyde bulunan 25 sağman manda üzerinden ise, 1000 kuruş kazanç sağlandığı hesaplanabilir. Eksel yöresindeki defterlerde manda şeklinde kaydedilirken Ziğdi köyünde camuş şeklinde kaydedilmesi iki karşı yakanın filolojik anlamda da birbirlerinden farklı kültürel alt yapıya sahip olması veya su sığırı olarak bildiğimiz bu canlının, cesametindeki farklılıklar nedeniyle iki farklı türü söz konusu olabilir.

Ziğdi köyünde hayvancılık sektöründe tespit ettiğimiz büyükbaş hayvan kategorisinde ele alınan çift öküz, sağman inek, kısır inek ve bunların yavrusu olan bir yaşında, iki yaşında dana şeklinde kayıtlar bulunur. Çift öküzlerinin her biri için biçilen 150 kuruşluk değer, 350 kuruş değer biçilen “çift camus” ile mukayese edildiğinde bir hayli düşüktür. Ancak çift öküzü diye belgelerde tanımlanan canlının Anadolu'nun yerli ırklarından olan karasığır olduğu ve bununda cüssesinin kapasite itibarıyla küçük olması; fiyatındaki düşük değeri açıklamada yeterlidir. Yine karasığır ya da cerse türü diye bilinen sağman inek için 110 kuruş, kısır inek içinse 100 kuruş değer biçildiği arşiv kayıtları ile belgelendirilmiştir. Karasığır danaları ise, manda yavrularındaki uygulamanın aksine, ağırlık ya da cinsiyet farkı gözetilmeden sadece yaşlarına göre standart bir değer ile kayıtlanmıştır. 1840 yılında Ziğdi köyünde bir yaşındaki karasığır danasına 30 kuruş, iki yaşında olanına ise 60 kuruş değer biçilmiştir. Ziğdi köyünde 1840 yılı itibarıyla 155 adet çift öküzü olduğuna dair veriler tespit edilmiştir. Köyde bulunan tarım arazilerinin en azından bir bölümü bu karasığır cinsinden olan öküzler tarafından sürülmüştür. Köyde ayrıca 96 adet sağman inek olduğu buna mukabil o sene (1840) yavrusu olmayan ve belgelerde “kısır inek” diye tanımlanan 120 ineğin varlığı kayıt altına alınmıştır. Henüz süt çağında olan bir yaşında 23 adet dananın artık süttan kesilme vakti gelmiş olan 13 adet iki yaşında dananın köy vergi defterindeki kayıtlarda kaydı bulunur. Sağman konumdaki 96 ineğe mukabil 23 yavrunun oluşu doğum sonrası yavruların civar yerleşkelere satıldığı ya da kesilerek etinin tüketildiğini tahmin etmemize neden olur. Ayrıca süt danası elinden alınan ineğin de sağım yoluyla süttan daha fazla istifade edilme imkânı ortaya çıkmış olmalıdır.⁴⁸ Eksel köyünde her bir çift öküzünün yıllık getirisinin 40 kuruş olduğu, her bir sağman ineğin ise, yıllık 20 kuruş getirisinin olduğu belirtilmiştir.⁴⁹ Bazı kaynaklarda ise, Amasya'da yetiştirilen sağman bir inekten süt ürünleri sayesinde elde edilen yıllık getiri miktarı, 36 kuruş olarak tespit

⁴⁵ Hüseyin Sarı, “II. Mahmut Döneminde Mudurnu'da Fiyat Hareketleri ve Kentin Genel Giderleri”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 17/28, 1995, s. 143-144. Malak (3 yaşında) 500 kuruş olarak kaydedilmiştir.

⁴⁶ Tablo VIII: Hayvan tür ve miktarları.

⁴⁷ BOA, *ML.VRD.TMT.d.* Nr., 13450/00001, 1261, s.3. (Eksel köyü, Dede Süleyman oğlu Abdulkadir ve kardeşi ...).

⁴⁸ Tablo VIII.

⁴⁹ BOA, *ML.VRD.TMT.d.* Nr., 13450/00001, 1261, s. 3. (Eksel köyü, Dede Süleyman oğlu Abdulkadir ve kardeşi ...).

edilmiştir.⁵⁰ Muhtemelen çift öküzleri ihtiyacı olan çiftçilere yıl içinde 40 kuruşa kiraya verilmektedir. Köydeki sağman ineklerden elde edilen süt ve süt ürünleri ise, pazar yerlerinde satılarak yıllık bazda 20 kuruşluk bir gelir elde edilmiş olmalıdır. Ancak Amasya merkez mahallelerinde tespit edilen sağman inekten elde edilen gelir oranları kent pazarlarında fiyatların kırsal alana nispeten daha iyi bir durumda olduğunu bizlere hatırlatır. Ziğdi’de tespit ettiğimiz 155 çift öküzün, sahiplerine bir yıllık kazanç getirisi, 6.200 kuruşa tekabül etmiştir. Ziğdi’de bulunan sağman inekler sayesinde ise, 1.920 kuruşluk süt ve süt ürünlerinden kazanç elde edilmiştir.

Ziğdi köyünde taşımacılıkta kullanılan nakliye hayvanlarına dair de bazı kayıtlar tutulmuştur. Bu kayıtlara göre köyde ederi, 500 kuruşa nerdeyse sabitlenen “bargir” yani sütçü beygiri olarak da tanımlanan oldukça vasat bir at türünün mevcudiyeti tespit edilmiştir. Köyde dikkat çeken bir diğer nakliye hayvanı ise merkeptir. Bu nakliye hayvanına değer olarak, 90 ila 100 kuruş arasında değişen bir fiyatlandırma söz konusudur. Fiyatlandırmadaki farklılığın sebebi ya merkebin cinsiyetindeki farklılık ya da yük taşıma konusundaki kapasitesi veya yaşıyla alakalı bir nitelendirme olsa gerektir. Ziğdi köyünde nakliye hizmetlerinde kullanılan ve belgelerde 132 adet merkep bulunduğu tespit edilmiştir. Gerek at ve gerekse merkebin köydeki hanelere dağılımı, bir şekilde neredeyse her hanenin bir tür nakliye hayvanına sahip olabildiğini belirlememize yardımcı olmuştur. Köyde katır sahibi sadece bir aile bulunmuştur. Ziğdi yerleşimcilerinden Katırcı Köle İbrahim, iki katıra sahiptir.⁵¹ Köydeki kayıtlarda her bir katır için biçilen 600 kuruşluk bedel bu hayvanların nakliyede bir hayli makbul ve yüksek taşıma kapasitesine sahip olduklarını doğrular. Köydeki erkek atlar “bargir” olarak tanımlanırken dişi atların “kısırak” olarak kayıtlara geçtiği anlaşılmaktadır. Değeri ortalama olarak 500 kuruş olan kısırakların köydeki toplam miktarı 55 rakamına ulaşır. Nakliye hayvanı olarak kullanılan bu canlıların yavrularına dair tutulan bazı kayıtlar da söz konusudur. Burada merkep, katır gibi nakliye hayvanlarının yavrularından bahsedilmezken bargir ve kısırakların yavruları bir yaşında ya da iki yaşında tay ya da urba tay şeklinde kayıt altına alınmıştır. Ziğdi köyüne ait kayıtlara bakıldığında; köyün tamamında ederi 150-200 kuruş arasında değişen 15 adet bir yaşında tay ile ederi 250-300 kuruş arasında değişen 5 adet iki yaşında tayın bulunduğu anlaşılır.⁵²

Ziğdi köyünde küçükbaş hayvanların ise, koyun ve keçi olarak tasnif edildikleri tespit edilmiştir. Bu kayıtlar sayesinde Ziğdi köyünde ederi 15 kuruştan 1.696 adet sağman koyun olduğunu belirlemek mümkündür. Bu durum köyde en az 1.696 adet de kuzu olması gerektiğine dair değerlendirmelere olanak tanır. Hatta karayaka koyun türünün çoğu zaman ikiz yavru yapma özelliği de dikkate alınacak olursa köydeki kuzu miktarının bir hayli yüksek olabileceğini belirtmek gerekir. Ancak incelediğimiz Karayaka Temettuat Defterinde kuzu ve oğlak sayımları yapılmamıştır. Ziğdi köyünde yavrusu olmadığı için “kısır koyun” olarak tanımlanan küçükbaş hayvanlardan ederi yine 15 kuruştan olmak üzere toplamda, 2.194 adet küçükbaş hayvan olduğu belirlenmiştir. Ziğdi köyüne yakın bir coğrafyada bulunan Eksel köyünde bir sağman koyundan yıllık 6 kuruş gelir elde edildiği belirtilmektedir.⁵³ Eksel’de kısır ganem (koyun) ve erkek ganemden (koç) ise yıllık ikişer kuruşluk gelir elde edilmiştir. Muhtemelen sağman koyunun sütünden, kısır koyunun ise yününden istifade edilmiştir. Benzer bir veri de Sonisa’da tespit edilmiştir. Sonisa’da ki bir sağman koyundan yine yıllık 6 kuruş kazanç sağlanmıştır. Kısır koyun ve erkek koçtan ise, ikişer kuruş kâr elde edilmiştir. Kuzulardan ise, yakın coğrafyadaki vergi defterlerinde kaydı tutulmakla beraber vergiye tabi tutulmamış ve herhangi bir kazanım beyan edilmemiştir.⁵⁴ Hem Eksel hem Sonisa’da sağman koyun, kısır koyun ve erkek koyundan elde edilen yıllık kazanç miktarı aynıdır. Bu durum devlet görevlileri tarafından önceden belirlenmiş standart bir rakamın bütün yerleşimcilerin

⁵⁰ İbrahim Serbestoğlu, *19. Yüzyılda Amasya Sancağı*, Hamdioğulları Matbaası, Ankara 2018, s. 41.

⁵¹ BOA, *ML.VRD.TMT.d.* Nr., 16146/00013, 1256 H, s. 37.

⁵² Tablo VIII: Hayvan tür ve miktarları.

⁵³ BOA, *ML.VRD.TMT.d.* Nr., . 13450/00001, 1261, s. 3.

⁵⁴ BOA, *ML. VRD. TMT. d.* Nr.13441-00002, H 1261, s. 2.

sahip oldukları koyun türünden küçükbaş hayvanları için uygulandığı anlamına gelir. Ziğdi köyünde bulunan 1.696 adet sağman koyundan yıllık 10.176 kuruşluk bir gelir elde edildiği belirlenmiştir. Ziğdi’de tespit edilen 2.194 kısır koyundan ise koyun başı iki kuruştan toplamda 4.388 kuruş kazanç sağlanmıştır. Ziğdi köyünde koyunculuk sayesinde köylünün cebine yıllık temettü geliri olarak toplamda, 14.564 kuruşluk bir kazanç girmiştir. Ancak kısır koyun ve kuzuların satışı ile elde edilmiş meblağın bu rakamlarında üstünde bir gelire ulaşmış olduğu aşikârdır.⁵⁵

Ziğdi köyünde küçükbaş hayvan kategorisinde kayıtlarda tasnifine rastladığımız bir diğer canlıda keçidir. Belgelerde sağman keçi ve kısır keçi şeklinde tasnif edilen bu canlıların yavruları ile ilgili bir sayım yapılmamıştır. Ancak sağman keçilerin miktarı baz alınarak doğan oğlak ve cebiş sayısı hakkında bir fikir yürütmek mümkündür. Sağman keçi ve kısır keçi fiyatlarında bir standart söz konusudur. Muhtemelen sağman keçilerde, koyunların kuzularını besledikleri gibi oğlaklarını beslediklerinden sütlerinden fazla bir gelir elde edilememektedir. Ziğdi köyünde sebebi her ne olursa olsun sağman keçi ve kısır keçi fiyatları 13 kuruşa sabitlenmiştir. Yakın coğrafyadaki keçiler üzerinden süt ve keçi kılı üretiminden elde edilen yıllık kar oranları incelendiğinde bazı verilere ulaşmak mümkündür. Eksel’de sağman keçiden dört kuruş, kısır ve erkek keçiden birer kuruş gelir elde edildiği belirtilmektedir.⁵⁶ Ziğdi köyünde 191 sağman keçinin oluşu en az bu miktarda oğlağın doğmuş olduğuna kanıt teşkil eder. Kısır keçi sayısı ise 410 olarak hesaplanmıştır. Bu rakam bir hayli yüksektir ve muhtemelen yeterli miktarda teke olmaması nedeniyle hatırı sayılır bir oranda dişi keçi kısır kalmış olmalıdır.⁵⁷ Ziğdi’de keçi yetiştiriciliği yapan ailelerin süt ve keçi kılı üretimi sayesinde yıllık olarak sağman keçiden 764 kuruş, kısır keçiden ise 410 kuruş gelir elde ettikleri belirlenmiştir.

Ziğdi köyünde hayvancılık kategorisinde değerlendirilen bir diğer canlı türünü ise arılar oluşturur. Arı kovanları vergi sayımlarında kayda geçirilmiş ve bu sayede bir kovanın 20 kuruşluk ederi ve köydeki toplam kovan miktarı belirlenmiştir. Ziğdi köyünde incelediğimiz belgelerden yola çıkarak 77 kovan bulunduğu ve bu kovanların ekonomik değerinin ise toplamda 1.540 kuruşa tekabül ettiği anlaşılır.⁵⁸ Sahaya oldukça yakın yerleşim yerlerinden Sonisa kazası yerleşkesinde 1.006 kovan, Eyrek kazasında ise, 432 arı kovanı tespit edilmiştir. Sonisa ve Eyrek yerleşkelerinde belirlenen arı kovanları bütün köyleri de içine alan bir araştırmanın sonucudur.⁵⁹ İncelediğimiz Karayaka kazası dâhilinde bulunan bütün köyler dikkate alındığında benzer rakamlara ulaşmak mümkündür. Ancak şimdilik bu çalışmamızda sadece Ziğdi köyündeki kovan adedini belirtmekle iktifa edilmiştir.

Ziğdi köyünde hayvancılıktan servet sahibi olanlar toprak zenginleri ile mukayese edildiğinde oldukça sınırlıdır. Ziğdi köyünde 1840 yılı için hayvancılık sayesinde 10.000 kuruş ve üstü servet sahibi olan yerleşimcilerin isimlerini tespit etmek mümkündür. Hayvancılıktan servet sahibi olan Tomakoğlu Abdullah Ağa’nın 15.244 kuruş,⁶⁰ Memiş oğlu Hacı Feyzullah’ın 35.355 kuruş ve Koca Mehmet oğlu Ömer Ağa’nın 16.969 kuruşluk⁶¹ servetleri sadece sahip oldukları hayvanların bedeli olarak kayda geçmiştir. Bu yerleşimcilerin diğer emlak ve temettuat gelirleri ile birlikte köyün hatırı sayılır zenginleri arasında yer aldıkları belirtilebilir. Yine de toprak zengini iki yerleşimciye karşı hayvancılıktan üç yerleşimcinin 10.000 kuruş üstünde bir servete sahip oluşu köydeki iş kolları arasındaki kazanç kapısını belirlemede etkilidir. Özellikle Memiş oğlu Hacı Feyzullah Ağa’nın sahip olduğu 320 sağman koyun ve

⁵⁵ Tablo VIII.

⁵⁶ BOA, *ML.VRD.TMT.d.* Nr. 13450/00001, 1261, s. 3.

⁵⁷ Tablo VIII: Hayvan tür ve miktarları.

⁵⁸ Tablo VIII.

⁵⁹ Emine Mehveş Erçin, *19. Yüzyılda Erbaa Kazasının Sosyo-Ekonomik Yapısı*, Yayımlanmamış YLT, İstanbul Ü. SBE, İstanbul 2005, s. 28-29.

⁶⁰ BOA, *ML.VRD.TMT.d.* Nr., 16146/00013, 1256 H, s. 26.

⁶¹ BOA, *ML.VRD.TMT.d.* Nr., 16146/00013, 1256 H, s. 27.

1.060 kısır koyun güçlü bir küçükbaş hayvan sürüsüne sahip olduğunu kanıtlar. Memiş oğlu Hacı Fezullah hakkında incelediğimiz belgede “*Merkum Der-i Aliye’ye ağnam getirüp fūruht eylemekde ve kendüsü tacir bulunmuş olduğu cihetle temettuatı ana nazaran tesviye olunmuştur.*” kaydı düşülmüştür.⁶² Bu kayıtlardan anlaşılacağı üzere Ziğdi’nin en büyük koyun sürüsüne sahip olan Hacı Fezullah ve onun soyundan gelenler köydeki gerçek Karayaka Yörükleridir ve İstanbul ile bilhassa Osmanlı sarayına Karayaka koyun ve kuzusunu satmaktadır. Bu ticaret içinde Hacı Fezullah’ın binlerce koyunu Karayaka’dan alarak İstanbul’a kadar sürü hâlinde sevk ettiği düşünülmektedir. İstanbul’a götürerek sattığı koyunlar sayesinde Hacı Fezullah’ın yıllık 6.500 kuruşluk bir temettuat geliri elde ettiği belirtilmiştir. Hacı Fezullah’ın İstanbul’a gerçekleştirdiği ticaret sayesinde Eminönü’nde bir han sahibi olduğuna dair söylence hâlindeki bilgi de saha araştırmalarımızda bulduğumuz veriler arasında yer alır. Ali Kethuda oğlu Ali ve Koca Mehmet oğlu Ömer’in de hayvan taciri olduğu belirlenmiştir.⁶³ Ziğdi köyünde hayvan ticareti yapan bu iki ailenin de Hacı Fezullah’a İstanbul’a kadar sürüsüyle gerçekleştirdiği seyahatte eşlik ettikleri düşünülmektedir.

Ziğdi Köyünde Temettuat Gelirleri

Ziğdi köyünde temettuat adı altında kayıt altına alınan veriler; yerleşimcilerin bir sene zarfında tarla, bağ, bahçe, vakıf, mukataa, malikâne, asiyab, hamam, berber vs. emlaklerinden, sahip oldukları nakliye hayvanları, evcil büyük ve küçükbaş hayvanlar ile arı kovanlarından ve varsa meslek ya da zanaatları sayesinde kazandıkları bir yıllık gelirleridir. Ziğdi yerleşimcilerinin belgelerde doğrudan tanımlanan yıllık kazanç miktarları değerlendirilecek ancak tali olarak belirlenen ham veriler üzerinde şimdilik bir işlem yapılmayacaktır.

Ziğdi’de Meslek Grupları

Ziğdi köyünde farklı meslek grupları ve bunların elde ettikleri yıllık gelirlerine dair bazı veriler bir araya getirilmiştir. Bu veriler sayesinde Ziğdi köyü ekonomisine aylık dış nakit kaynağının ne oranda aktarıldığı modellenmiş olacaktır. Bu durum köyün ekonomik açıdan dışa bağımlılığını artırdığı gibi köydeki servet gelişmişliğinin de kökenini oluşturmuş olmalıdır.

İmamlar: Osmanlı Devleti tarafından köy imamlarının beratlı olanlarına vergi muafiyeti uygulandığı belirlenmiştir. Ziğdi köyünde Hüseyin oğlu İnaz Efendi’nin köyde bulunan mescid-i şerifin imamı olduğu belirtilir. Yıllık 500 kuruşa tekabül eden kazancı ise emlak ve hayvancılıktan elde ettiği kazançlarla birlikte zikredildiğinden imamlık vazifesi mucibince toplamda ne kadar bir gelir elde ettiğini belirlemek bir hayli güçtür. Köyde imamlık görevini yaptığını tespit ettiğimiz bir diğer kişi de Tayyan Mehmet Efendi’dir. Mehmet Efendi’nin Ziğdi köyünde mi yoksa bir başka camide mi imamlık yaptığı net olarak belirtilmemiştir. Ancak belgede ismi altında “*Merkum imam olduğu cihetle ilm-ü tarik-ül mesaire bir senede verdiği tekalüfü 50 kuruş*” şeklindeki nottan kendisine bazı imtiyazların uygulandığı anlaşılır. Ziğdi köyünde ikamet eden ancak hangi camide imamlık yaptığı belirlenemeyen bir diğer köy sakini ise, Erhan oğlu Abdurrahman’dır. Bu imamın ise belge kaydına “*Merkum İmam olduğu cihetle sene-yi sabıka tevziatlarında salyane vermediği*” şeklinde bir not düşülmüştür. Ziğdi köyü ve yine Karayaka mıntıkasındaki diğer yerleşkelerde bulunan imamların bazılarında ait temettuat gelirleri ile icmalde kayıtlı temettuat verileri arasında farklılıklar tespit edilmiştir. Bu durum bazı imamların yaptıkları imamlık hizmetinden ücret alıp bazılarının almadığı şeklinde değerlendirilebilir. Mevcut farklılıklar dikkate alındığında ise karşımıza değişen rakamlar çıkar. Bu durumda incelediğimiz belgeler, imamların hepsinin aynı ücreti almadıkları ve yerleşkeden yerleşkeye değişen bir imamlık geliri olduğunu tahminde yardımcı veriler sunar.⁶⁴

Müezzin: Ziğdi köyünde belirlediğimiz Nim oğlu Müezzin Hasan’ın yıllık temettuat geliri 350 kuruş olarak tespit edilmiştir. Bu gelirin Müezzin Hasan’ın emlak ve hayvanatı

⁶² BOA, *ML.VRD.TMT.d.* Nr. 16146/00013, 1256 H, s. 27.

⁶³ BOA, *ML.VRD.TMT.d.* Nr. 16146/00013, 1256 H, s. 27.

⁶⁴ Tablo IX: Ziğdi köyünde meslek grupları ve gelirleri.

üzerinden elde ettiği menfaati olmalıdır. Müezzinlik hizmeti karşılığında vergiden muafiyet hakkı verilmediği gibi herhangi bir geliri de söz konusu değildir. O hâlde bir tür sosyal saygınlığı olmakla beraber müezzinlik hizmetinin ekonomik bir getirisi yoktur.⁶⁵

Külekçi: Ziğdi köyüne ait vergi kayıtlarında, ahşap malzeme kullanarak tahtadan yemek kabı ve kaşık gibi mutfak eşyaları yapan bir “külekçi” kaydı bulunur. Külekçi Mustafa'nın yıllık emlak ve hayvanatından elde ettiği menfaatinin yanı sıra icra ettiği külekçilik mesleğinden geliri de toplam 400 kuruşluk temettuat kaydına eklenmiş olmalıdır.⁶⁶

Çoban: Ziğdi köyünde büyük hayvan sürüsü sahiplerinin çobanları ve hizmetkârlarının varlığı bilinir. Bazı çoban kayıtlarında emlak ve hayvanatı olmamakla beraber temettuat gelirinin kaydı doğrudan çobanlık hizmeti karşılığı elde ettikleri yıllık gelirin hesaplanmasında kolaylık sağlar. Ancak bazı kayıtlar, çobanların bazı durumlarda hizmetini yaptıkları beyleri tarafından sürüden verilen bir veya birkaç küçükbaş hayvan ile ödüllendirildikleri ya da hizmet bedeli ödemesi yapıldığını doğrular. Ziğdi köyünden Kara Hasan oğlu Çoban Ahmet'in yıllık temettuat geliri 350 kuruş olarak kayıtlandırılmıştır. Kara Hasan'ın üzerinde ne hayvan ne de emlak olarak hiçbir varlık söz konusu değildir. Bu durum bir çobanın bir yıl zarfında toplam gelirinin 350 kuruşa tekabül ettiğini iddia etmemize gerekçe oluşturur. Benzer şekilde çobanlık hizmeti yapan Abzeh oğlu Çoban Ali'nin az miktarda emlak (altı dönüm arazi) ve hayvanatı olmasına rağmen temettuat gelirinin 300 kuruş olduğu tespit edilmiştir. Özellikle Ziğdi köyünde Kamış oğlu Kel Hasan'ın hayvanatı olmakla beraber toplamda 450 kuruşluk yıllık bir geliri olduğu ve İstanbul'la hayvan ticareti yapan Koca Mehmet oğlu Ömer'in çobanı olduğu için kendinden vergi alınmadığı belirtilmektedir.⁶⁷

Berber: Ziğdi köyünde senelik 350 kuruşluk geliri ile berberlik yapan Osman Sufi oğlu Berber Mehmet'in iki adet merkebi olduğu belirlenmiştir. Bu durum Berber Mehmet'in mesleğini icra etmek üzere merkebi ile uzak noktalara da seyahat ederek gelirini artırmaya çalıştığı şeklinde değerlendirmek mümkündür.⁶⁸

Tacir: Ziğdi köyünde emlak ve hayvanatın dışındaki uğraşlar arasında tacirlik de bulunur. Genelde hayvan ticareti yapan bu şahısların Karayaka koyununu ve kuzularını uzun bir yolculuk sonrasında İstanbul'a götürdükleri ve bu sayede de saray mutfağının et ihtiyacını karşıladıkları anlaşılır. Ziğdi köyündeki hayvan tacirlerinin aynı zamanda Bafra-Karayaka-Karagöl arasındaki sürülerin yaylak ve kışlak organizasyonunu Şamlı (Sivaslı Türkmenler) adı verilen Yörük taifesi ile birlikte tertip ettikleri düşünülmektedir. Sivaslı Türkmen taifesinin Samsun'da yoğun bir şekilde bulunmuş olması;⁶⁹ Çarşamba ve Bafra'daki kışlak faaliyetlerinde Karayaka Yörüklerine bu sahada sağladıkları katkının bir emaresi olsa gerekir. Ziğdi'de tacir olarak tanımlanan üç büyük hane tespit edilmiştir. Köyde hayvancılık sayesinde servet zengini olan bu aileler belgelerde; 7.500 kuruşluk temettuat geliri ile Koca Mehmet oğlu Ömer Ağa, 6.500 kuruşluk temettuat geliri ile Memiş oğlu Hacı Feyzullah ve yıllık 3.750 kuruşluk temettuat geliri ile Ali Kethuda oğlu Ali olarak isimleri kayıt altına alınmıştır.⁷⁰

Naib-i Sabık: Ziğdi köyünde oturan bir yerleşimcinin kayıt defterinde; “naib-i sabık” yani eski kadı olması hasebiyle vergisinin olmadığı kaydı düşülmüştür. Bu durum Karayaka kazasında ya da Erbaa kazasında görev yaptığını tahmin ettiğimiz İsmail oğlu Ali Efendi'nin emekliliği sonrasında Ziğdi köyüne yerleşmiş olabileceği ihtimalini beraberinde taşır. Ali Efendi'nin 800 kuruş tutarındaki temettuatı ve toplamda 5.979 kuruşluk serveti ile köyün orta hâlli servet sahibi aileleri arasında yer almasına imkân tanımıştır. Ali Efendi'nin “naib-i sabık”

⁶⁵ Tablo IX.

⁶⁶ Tablo IX.

⁶⁷ Tablo IX.

⁶⁸ BOA, *ML.VRD.TMT.d.* Nr. 16146/00013, 1256 H, s. 36.

⁶⁹ BOA, *NFS.d. (Nüfus Defterleri)*, Nr. (Numara). 979, s. 5.

⁷⁰ Tablo IX.

olması nedeniyle vergisinin olmadığına dair kayıta onun bir tür devlet hizmetinde çalışmış olduğunu doğrular.⁷¹

Evkaf-ı Hümayun Kâtibi: Ziğdi köyünden çıkıp Osmanlı başkentinde Evkaf-ı Hümayun kâtibi olmak kolay bir süreç olmasa gerektir. Ancak Kapucubaşızade Abdülcabbar bu konuda başarıya ulaşmış ve İstanbul'da Osmanlı Evkaf-ı Hümayun kurumunda çalışmaya hak kazanacak donanım ve meziyetleri şahsında bulundurmıştır. Ziğdi köyü ile münasebetini koparmayan Abdülcabbarın emlak hâsılatı olarak kayıtlarda, 700 kuruşluk bir servete sahip olduğu anlaşılır. Ancak temettuat icmalinde 1.200 kuruş rakamı karşımıza çıkar. Aradaki 500 kuruşluk farkın, muhtemelen kâtiplik görevinden elde ettiği gelir olma ihtimali bir hayli yüksektir. Bu durum isim hanesindeki temettuat kaydının “emlak” ve “hayvanat”dan elde ettiği yıllık ortalama geliri ifade eden bir modelleme olsa gerektir. İcmal kısmında beliren fazlalık muhtemelen emlak ve hayvanatından olan menfaatinin dışında kalan gelirleri olarak modellenebilir. Bu durum incelediğimiz evrak bünyesindeki pek çok belirsizliği gidermede ve bazı meslek gruplarına dair yıllık gelir hesaplamasını belirlememizde yarar sağlar.⁷²

Medrese Nişin: Ziğdi köyünden Uslu oğlu Monla Mehmet'in Tokat'ta “medrese-nişin” olduğu belirtilmiş olmakla beraber kendisine ait herhangi bir gelir kaydı belirtilmemiştir. Mehmet'in iki dönümlük bağı ve bir adet bahçesinden ibaret olan varlığı toplamda 1.870 kuruşa tekabül etmiştir. Temettuatı olmayan Mehmet'in sahip olduğu emlak üzerinden de herhangi bir vergi mükellefiyetinin olmadığı ve bunun da “medrese-nişin” olmasından kaynaklandığı belirtilir.⁷³

Hoca: Ziğdi köyünden Avşar oğlu Hacı Mehmet'in Dersaadet yani İstanbul'da hoca olduğu ve vergisinin olmadığı belirtilmiştir. Kendisine ait 2.310 kuruşluk emlak ve hayvanatı annesinin zimmetinde bulunan Hacı Mehmet'in temettuat kaydı yoktur. Bu yüzden hocalık mesleğinden ne oranda bir gelire sahip olduğu belgelendirilememiştir.⁷⁴

Hizmetkâr: Ziğdi köyünde meslek grupları incelendiğinde üç adet hizmetkârın bulunduğu anlaşılır. Bu hizmetkârlardan ikisi köydeki servet sahiplerinden Koca Mehmet oğlu Ömer'in hizmetinde çalışırken bir tanesinin serbest çalıştığı belirlenmiştir. Serbest çalışan Tatar oğlu İsmail'in kaydında, “şunun bunun hizmetinde” ibaresi bulunmaktadır. Yıllık geliri ise 250 kuruş olarak belirlenmiştir. Hâlbuki Koca Mehmet oğlu Ömer'in hizmetinde çalışan Köstek oğlu Ali'nin yıllık 550 kuruş kadar bir gelirinin olduğu tespit edilmiştir.⁷⁵

Muallim-i Sıbyan: Ziğdi köyünde ilköğretim düzeyinde eğitim veren bir tür müesseseden bahsetmek mümkündür. İncelediğimiz Ziğdi köyüne ait kayıtlarda tespit ettiğimiz Hüma oğlu Hasan'ın köyün “muallim-i sıbyan”ı olduğu belirtilir. Yıllık temettuat geliri olarak da kendisinin 600 kuruşluk bir gelire sahip olduğu belirlenmiştir.⁷⁶ Ziğdi köyünde muallimlik hizmetinin 1692 yılından beri sürdürüldüğü kayıtlandırılabilir.⁷⁷

Nalbant: Ziğdi köyünde hayvancılığın ve geniş sürülerin varlığını tespit etmek mümkün olmuştur. Geniş küçükbaş hayvan sürülerini çekip çevirmek için kullanılan atlar, merkep ve katırların nalbantlara ihtiyaç duyacağı aşikârdır. Atların ve koşum hayvanı olan manda ve öküzlerin toynaklarına nal çakan bu iş kolunun birbiriyle akraba birkaç aile tarafından icra edildiği tahmin edilmektedir. Ziğdi köyü sakinleri arasında tespit ettiğimiz, Nalband oğlu Osman, Nalband oğlu Hasan ve Nalband oğlu Memiş'in doğrudan nalbant olduklarına dair bir bilgi bulunmazken aile lakapları küçük ölçekli bir aile işletmesinden bahsetmek için yeterli veri

⁷¹ BOA, ML.VRD.TMT.d. Nr. 16146/00013, 1256 H, s. 33.

⁷² Tablo IX: Ziğdi köyünde meslek grupları ve gelirleri.

⁷³ Tablo IX.

⁷⁴ Tablo IX.

⁷⁵ Tablo IX.

⁷⁶ Tablo IX.

⁷⁷ Amasya Şerhiye Sicili, MŞH.SSC.d., Nr. 00400/0007, 1104 H.

sunar. Özellikle Nalbant oğlu Osman'ın erişkin iki oğlu ile birlikte ikamet ediyor olmaları ve yıllık "temettuat" gelirlerinin 1.100 kuruşu buluyor olması köydeki nalbantlık hizmetlerinin ağırlıklı olarak bu aile tarafından yerine getirildiğine yönelik değerlendirmelere yol açar.⁷⁸

Demirci: Ziğdi köyünde belirlediğimiz bir diğer zanaat türü de demirciliktir. Herhangi bir eğitim ya da okulun olmadığı demircilik sanatı bir tür aile mesleği olarak mevcut tecrübelerin nesilden nesle aktarımı ile varlığını korumuştur. Köydeki Demirci oğlu Ömer ve Demirci oğlu Ali'nin lakapları aile işletmesi olarak icra edilen bir mesleğin varlığına dair veriler içerir. Her iki ailenin de "temettuat" gelirlerinin 900 ve 750 kuruş oluşundaki rakamsal yakınlık köydeki demircilik işlerinin bu iki aile arasında pay edildiği şeklinde yorumlanabilir.⁷⁹

Katırcı: Ziğdi'de halkın bir kısmı nakliye vasıtası olarak atı tercih ederken bir kısmı da merkebi tercih eder. Bu tercih ailelerin uğraş alanlarındaki ihtiyaçları ile alakalı olmalıdır. Hayvancılıkla uğraşan aileler ağırlıklı olarak atı tercih ederken çiftçi ailelerde merkep yük taşıma kapasitesi ve dayanıklılığı nedeniyle tercih nedenidir. Ancak köyde bir yerleşimcinin her biri 600 kuruş değerinde iki katırının olması, bu şahsın katırcılık yaptığı şeklinde bir değerlendirme yapmamıza gerekçe oluşturur. Aynı zamanda Katırcı Köle İbrahim şeklindeki ismi önündeki nitelendirme de bu savımızı doğrular niteliktedir. Yıllık 1.950 kuruşluk "temettuat" geliri olan İbrahim'in bu yıllık kazancında katırcılığın da katkısı olsa gerektir.⁸⁰

İrgat: Ziğdi köyünde belirlediğimiz meslek gruplarından birisi de ırgatlıktır. Köydeki Cinci oğlu Memiş'in yıllık 500 kuruşluk "temettuat" geliri ile ırgatlık yaptığı belirlenmiştir. Bir bağı ve beş dönüm bir başkasının yardımı ile ekilen tarlası bulunan Memiş'in ırgatlıktan bir yılda elde ettiği gelirin 500 kuruş olduğu net bir şekilde kaydedilmiştir.⁸¹

Karayaka kazası idari sahası içerisinde bulunan Ziğdi dışındaki diğer köylerde devlet hizmetinde çalışan farklı meslek gruplarına tesadüf edilmiştir. Örneğin Erbaa kazasında "emin-i sandık" bulunan uzun boylu kır sakallı Ferenge (Üzümlü) köyünden Kara Dai zade Hatip Mustafa'nın yılda 3.000 kuruş aylık maaş aldığı belirtilir.⁸² Alinek (Gökal) köyünde bulunan Hasan Beyoğlu Süleyman'ın ise bölükbaşı olduğu ve yılda 4000 kuruşa tekabül eden "mahiyesi" (aylık geliri) olduğu anlaşılır.⁸³ Bazı kayıtlarda mesleğin ehemmiyetine binaen doğrudan "mahiyeye" yani bir yılda alınan aylık maaşın toplamı belirtilir. Ancak özellikle serbest zanaat ve mesleklerde mahiye yerine temettuat kaydında bir yılda yapılan işten elde edilen gelir diğer arazi ve hayvancılıktan elde edilen gelirlerle beraber kayıtlandırılmıştır. Bu durumda serbest meslek veya zanaatı sayesinde elde ettiği gelirin belirlenmesi güçleşmiştir.

Ziğdi Köyünde Vakıf, Mukataa, Malikânenen Temettuatı Olanlar

Ziğdi köyündeki vakıf, mukataa ve malikâne sahipleri; "temettuat" adı altında değerlendirilen kayıtlar sayesinde tespit edilmişlerdir.⁸⁴ Bu kayıtlar aynı zamanda sahipleri köyün yerleşimcileri olan; vakıf, malikâne ve mukataa isimleri ile gelir kaynaklarını da ortaya çıkarmada yardımcı olur.

Mezra ve Çiftlik Mukataaları

Ziğdi köyünde tespit ettiğimiz Kışlak ya da Osmanlı Çiftliği diye adlandırılan yerin mukataa olduğuna dair bazı veriler bulunur. Ziğdi köyünün merkezinin dışında bulunan araziler tımar arazisidir. Ziğdi'deki tımar arazilerinin sahibi olarak kayıtlarda; Tokat merkezde ikamet eden Kasımzade Alişan Ağa ve kardeşleri Kasımzade Salih Ağa ve Kasımzade Ahmet Ağa

⁷⁸ Tablo IX.

⁷⁹ Tablo IX: Ziğdi köyünde meslek grupları ve gelirleri.

⁸⁰ Tablo IX.

⁸¹ Tablo IX.

⁸² BOA, *ML.VRD.TMT.d.*, Nr. 16146/00013, 1256 H, s. 55.

⁸³ BOA, *ML.VRD.TMT.d.*, Nr. 16146/00013, 1256 H, s. 107.

⁸⁴ Tablo X: Vakıf, malikâne, mukataa.

isimleri belirtilir. Tacir oğlu Hatap Ali Efendi, Mütevellî oğlu Ömer Ağa, Mütevellî oğlu Hasan ve Tacir oğlu Mütevellî Mehmet belgelerde tanımlanan Kışlak ya da Osmanlı çiftliğindeki mukataa arazisinden yıllık 80 kuruşluk bir mukataa geliri temin etmişlerdir. Mukataa arazisinden istifade eden ancak tımar sahibi olmayan bu ailelerin tımar sahibi olan Kasımzadeler tarafından Ziğdi'deki tımarlarının kontrolü ve gelirinin kendilerine ulaştırılması noktasında yetkilendirildiklerini tahmin etmekteyiz. Tımar arazisinden sayılan Kışlak ya da Osmanlı Çiftliği'nden mukataa geliri alan Ziğdi köyünde ikamet eden ailelerin tamamı "mütevellî" görevini ifa etmek üzere köye gelen ve köyde yerleşen aileler olması ile de dikkat çeker.⁸⁵ Muhtemelen Ziğdi köyünde bulunan vakıf yani malikâne arazileri kontrol etmek amacıyla bölgeye gönderilen mütevellî vazifesinin bitiminde köyde yerleşmiş ve bilahare arazi sevk ve idare işinden anladıkları için tımar sahibi Kasımzadeler tarafından da tımar arazilerinin kontrolünde yetkilendirilmişler veya iltizam yoluyla gelirleri devredilmiştir. Mütevellî soyundan gelen ailelerin tımar arazilerinden aldıkları mukataa geliri, Karayaka kazası dışında bulunan Taşabad kazasında ki bugün Öz Baraklı olarak bilinen Baraklı köyünden⁸⁶ de alınmıştır.

İncelediğimiz kayıtlarda Ziğdi köyünden Mütevellî oğlu Derviş Mehmet Yukarı Baraklı köyünden üçte bir (sülüs) hissede 220 kuruş mukataa gelirine sahipti.⁸⁷ Ziğdi köyünde ikamet eden bir diğer mukataa sahibi Mütevellî Abdullah Ağa ise, Baraklı köyünden mukataa olarak 220 kuruş gelir almaktaydı.⁸⁸ Karayaka kazası, Ziğdi köyü civarının idari açıdan mukataa arazisi olduğu belirtilmiştir. Ziğdi köyüne hem civar bulunan mezraların da mukataa gelirleri, ya iltizam yoluyla mültezim veya ilmiye sınıfından mütevellîlere ya da seyfiye sınıfından asker kökenli devlet görevlilerine devredildiği tespit edilmiştir. Ziğdi sınırları içinde olduğu bildirilen ve yıllık 4.000 kuruşluk geliri olan Mezra-yı Kışlak Şamlu büyük bir ihtimalle Sivaslı Türkmen tafesi olan Şamlulara aittir. Kışlak Şamlu'da bulunan malikâne toprağının dörtte biri Sivas'ta defnedilmiş olan Abdulvahab Vakfı'na ait olduğu tespit edilmiştir. Kışlak Şamlu mezrasının diğer dörtte birlik malikâne hissesinin ise, Amasya'da bulunan Hızır Paşa Vakfı'na ait olduğu ve Amasyalı Mahmut Bey'in oğlu Süleyman Ağa'nın "tevlîyet" hissesi olarak tasarrufunda olduğu belirtilmiştir. Kışlak Şamlu'daki diğer malikâne topraklarının hissedarı olarak da Ziğdi köyünde "berat-ı âlişan" ile "muallim-i sıbyan" yani köy çocuklarının eğitime atanan muallimin tasarrufunda olduğunu belirlemek mümkündür. Ziğdi köyünde incelediğimiz belgelerde; sıbyan (çocuk) öğretmeni olarak köy sakinlerinden Hüma oğlu Hasan Efendi'nin berat sahibi olduğu da tespit ettiğimiz bir diğer bilgidir.⁸⁹ Ziğdi köyü bünyesinde bulunan bir diğer mezra ise; "Mezra-yı El-Müsellemiye" şeklinde tanımlanmıştır. Ziğdi köyünde tespit ettiğimiz bir diğer tımar arazisi mezranın ismi ise Evkebe şeklinde tanımlanmıştır. Evkebe mezrasının yıllık gelirinin 7.500 kuruş olduğu belirtilir. Evkebe hissedarlarının tamamının tımar sahibi kimseler olduğu tahmin edilmektedir. Ziğdi köyünde Direfte ya da Derefte diye adlandırılan mezranın ise divani mukataa arazisi olduğu belirtilmiştir. Tokat'ta ikamet eden Kasım Ağzadelerin "berat-ı âli" ile bu toprakların sahibi olduklarını tespit etmek mümkündür. Derefte'de bulunan malikâne topraklarının ise dörtte birinin Sivas'ta defnedilmiş bulunan Abdulvahab Vakfı'na diğer dörtte birine ise Hızır Paşa Vakfı'na ait olduğu kaydedilmiştir. Ziğdi ve Zilhor'da Şeyh Hasan mezrasının da Defter-i Emval'e kayıtlı bir zeamet arazisi olduğu anlaşılır. İncelediğimiz belgeler sayesinde; Hacı Hasan Kurani, Hacı Hamza diye de bilinen Sinan Paşa'ya ait zeamet çiftliklerinin Ziğdi ve Zilhor arasında bulunan Şeyh Hasan mezrasında bulunduğu dair kayıtlar bulunmuştur.⁹⁰

⁸⁵ Tablo I: Mütevellî oğullarının gelirleri.

⁸⁶ Necati Çavdar, "1844-1845 Yıllarında Taşabad Kazası Köylerinin İhtimai ve İktisadi Şartlarına Dair Tespitler", *III. Uluslar Arası Geçmişten Günümüze Merzifon ve Amasya Yöresi Sempozyumu*, ed. Asım Çoban vd., Edge Akademi Yay., Merzifon 2015, s. 211.

⁸⁷ BOA, *ML.VRD.TMT.d.*, Nr. 16146/00013, 1256 H, s. 33

⁸⁸ BOA, *ML.VRD.TMT.d.*, Nr. 16146/00013, 1256 H, s. 40

⁸⁹ BOA, *ML.VRD.TMT.d.*, Nr. 16146/00013, 1256 H, s. 35, 164.

⁹⁰ BOA, *ML.VRD.TMT.d.*, Nr. 16146/00013, 1256 H, s. 165.

Darü'r-Rahne Vakfı: Bu vakfın yörede meydana gelen sel, deprem, yıldırım vb. durumlar karşısında tahrip olan ya da tamire muhtaç duruma düşen eğitim ve dinî amaçlı inşa edilen kamu binalarının tamiri için oluşturulmuş bir vakıf olduğu düşünülmektedir. Kuruluş tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber yöredeki kadim İslam devletleri dikkate alındığında bu vakfın kökenlerinin Danişmentliler ya da Selçuklulara kadar uzandığını belirtmekte beis yoktur. Darü'r-Raha⁹¹ Vakfı'nın tuz işletmelerinden bahsedilir. Muhtemelen banisinin *Rükneddin Hattab ibn Sahib Kemalettin Ahmed ibn Rahat ibn Hattab* şeklinde belirtilen adma atfen Darü'r-Raha olarak belirtilen bu vakıf,⁹² aslında doğal afetler esnasında tahrip olan İslami eserlerin tamirâtı için çalışan Darü'r-Rahne olarak da belgelerde kaydına ulaştığımız bir imaret vakfidir. Vakfı'n 1321 yılında kurulduğu ve bu vakfa gelir temin etmesi içinde Sivas ve Bingöl'deki pek çok irili ufaklı tuzlanın vakfedildiği belirtilir.⁹³ Vakfı'n önemli bir gelir kalemini oluşturan tuz işletmeleri yani "memlihalar" verimliliklerini yitirince bu vakıfta gerçek anlamda işlevini yerine getirememiş olmalıdır.⁹⁴ Çalışma sahamızda tespit ettiğimiz Darü'r-Rahne Vakfı'na ait tevliyet hisseleri ve gelirleri mütevellî lakabına sahip ailelerin kayıtlarında karşımıza çıkar. Muhtemelen Ziğdi köyü sakinleri arasına karışmış olan mütevellî soylu aileler tuzlaların verimliliklerini yitirmesi ile birlikte bu tuzlaları kendi uhdelere geçirmiş olmalıdır.⁹⁵ Her ne kadar verimlilikleri düşmüş olsa da yörede hayvancılıkla geçinen Karayaka Yörükleri ve yöre sakinleri açısından "memliha" yani tuz ocaklarından elde edilen sınırlı miktardaki "tuz" hayati öneme sahiptir. Hayvanların yağlanması, beslenmesi ve tımarında sıhhatli ve lezzetli kuzuları, danaları ve dahi oğlakları gıda ve mineral açısından destekleyen Sivas'taki tuz ocakları mütevellî ve bu mütevellîlerin sahip oldukları tevliyet hisseleri sayesinde Ziğdi köyü ve Karayaka bölgesinde hayvancılıkla uğraşan diğer yerleşkelere ulaşmaya devam etmiş olmalıdır.

Ziğdi köyünde bulunan Mütevellizadeler, Tacirzadeler ve Holay köyünde yerleşen Handanzadelerin Sivas'ta da varlığı bilinen saygın aileler yani âyan sınıfı arasında yer aldığı belirtilmektedir.⁹⁶ Ziğdi'de ise, Darü'r-Rahne Vakfı'ndan tevliyet gelirlerine sahip olan ailelere bakıldığında on ailenin 800 kuruşluk tevliyet geliri elde ettikleri diğer ailelerin ise hissedar kardeş ya da oğulla birlikte oturdukları için gelirlerinin de arttığını belirtir verilere ulaşılmıştır. Mütevellî Tacir oğlu Mehmet'in üç kardeş olarak bir hanede oturdukları için Darü'r-Rahne'den 2.400 kuruş yıllık tevliyet geliri aldığı arşiv kaynakları sayesinde tespit edilmiştir.⁹⁷

Kara Bekir oğlu Mütevellî Bekir Ağa, Tacir oğlu Mütevellî Mehmet ve diğer Tacir oğlu Mütevellî Mehmet ailelerinin ise kardeşleri ile birlikte oturdukları için onların hisselerinin bu hanelere kaydedildiği ve Darü'r-Rahne Vakfı'ndan 1.600 kuruşluk bir tevliyet gelirlerinin olduğu belirtilir. Mütevellî oğlu Abdullah Ağa'nın ise oğluyla birlikte oturduğu ve oğlunun da tevliyet hissesini kendi üstüne alarak Darü'r-Rahne Vakfı'ndan 1.600 kuruşluk yıllık bir gelir elde ettiği kayıt altına alınmıştır. Böylelikle Ziğdi köyünde oturan, Tacir oğlu Hatab Ali Efendi, Mütevellî oğlu Abdi Ağa, Mütevellî oğlu Derviş Mehmet, Mütevellî Kolcu oğlu Mehmet, Mütevellî Kolcu oğlu Ali, Mütevellî oğlu Ömer Ağa, Bekir Beyoğlu Mütevellî Hasan, Mütevellî oğlu Hasan, Mütevellî Tacir oğlu Kara Ahmet ve Emin oğlu Mütevellî Mustafa şeklinde

⁹¹ Saim Savaş, "Osmanlı Döneminde Sivas'ta Tuz Üretimine Dair Bazı Bilgiler", *Osmanlı Araştırmaları*, C. XX, Enderun Kitapevi, İstanbul 2000, s. 228.

⁹² Sadi S. Kucur, "XIV. Yüzyılda Sivas'ta Kapsamlı Bir Sosyal Dayanışma Kurumu: Dar-ür Raha Vakfı ve Kuruluş Tarihi Meselesi", *Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri*, 29 Eylül-01 Ekim 2005, Sivas 2006, s. 399.

⁹³ S. Savaş, *age.*, s. 231.

⁹⁴ Ömer Demirel, *Sivas Şehir Hayatında Vakıfların Rolü*, Yayınlanmamış DT, Ankara Ü. SBE, Ankara 1991, s. 137-138.

⁹⁵ Bu konuda devlete ait verimliliğini yitiren küçük ölçekli tuzlaların özel mülk hâline geçişine dair örnekler için bk. S. Savaş, *age.*, s. 231.

⁹⁶ Muhammet Aydın, *Sivas'ta Ayan Aileleri (1740-1850)*, Sivas Belediyesi Yay., Sivas 2015, s. 83, 112.

⁹⁷ BOA, *ML.VRD.TMT.d.*, Nr. 16146/00013, 1256 H, s. 40.

belirlenen ailelerin her birinin Darü'r-Rahne Vakfı'ndan 800 kuruşluk bir "tevliyet geliri" elde ettikleri tespit edilmiştir.⁹⁸

Darü'r-Rahne Vakfı'ndan tevliyet geliri elde edenlerin neredeyse tamamının 800 kuruşluk standart bir ücret alıyor olmaları akıllara bu vakıftan kadimden beri alınan bir hisse uygulamasını akıllara getirir. Belki de Darü'r-Rahne Vakfı bünyesinde önceki yıllarda yapılan mütevellilik hizmetine dair bir tür emekli ikramiyesi olarak da bu gelir müteveli zadelere takdim edilmiştir. Tespit ettiğimiz müteveli ailelerin vakıf gelirlerinde "tevliyet" ibaresi kullanılması bu vakıflar bünyesinde ifa ettikleri vazife ile alakalı bir ödemenin yapıldığına dair kuvvetli deliller oluşturur. Hâlbuki Ziğdi sakinleri arasında müteveli ailelerin dışında bazı vakıf hissesi sahiplerinde "evladiyet hissesi" şeklinde belirtilen ibareler aile vakıflarının kayıtlarda özellikle belirtildiğine dair veriler sunar. O hâlde müteveli ailelerinin vakıf hisselerinde bu ibarenin yer almaması bu vakıf geliri kaynağının; "veladet hissesinden" çok vakti zamanında ya da hâli hazırda yapılan bir vazife (mütevellilik) karşılığı kendilerine yapılan bir tür ücret ödemesi şeklinde değerlendirmelere neden olur.⁹⁹

Abdulvahab Vakfı¹⁰⁰: Abdulvahhab Vakfı olarak, Dar-ür Rahne Vakfı'nda olduğu gibi bir vakfa Sivas'ta rastlanmıştır. Sivas'ta bulunan Abdulvahab Kabristanı¹⁰¹ bünyesinde Darü'r-Rahne Vakfı kurucularından bazıları metfundur. Ayrıca yine Sivas'ta bulunan bir kayıтта Darü'r-Rahne Vakfı kurucusu vakfiyesinde; "Vakıf mütevelliliğinin önce kendisine sonra sırasıyla kardeşi Hüseyin'e, diğer kardeşi Muhammed'in oğlu Mahmud'a ve onun oğlu Abdülvahhaba" bırakılmasını talep etmektedir. Bu durum Darü'r-Rahne Vakfı kurucularının soyundan gelen Abdulvahab'ın kendine mahsus bir vakıf daha kurduğunu düşündürmektedir.¹⁰²

Ziğdi köyünde meskûn olan Abdulvahhab Vakfı'ndan da hissesi olan Tacir oğlu Hatab Ali Efendi, Müteveli oğlu Abdi Ağa, Müteveli oğlu Derviş Mehmet, Kara Bekir Oğlu Müteveli Bekir Ağa (iki kardeş), Müteveli oğlu Ömer Ağa, Müteveli oğlu Abdullah Ağa, Bekir Bey oğlu Müteveli Hasan, Müteveli oğlu Hasan, Müteveli Tacir oğlu Kara Ahmet, Tacir oğlu Müteveli Mehmet ve Emin oğlu Müteveli Hasan'ın 400'er kuruş tevliyet geliri aldıkları belirlenmiştir. Abdulvahhab Vakfı'ndan Müteveli Kolcu oğlu Mehmet ve Müteveli Kolcu oğlu Ali aileleri 200'er kuruş gelir elde etmişlerdir. Üç kardeşi ile birlikte aynı hanede oturan Müteveli Tacir oğlu Mehmet'in ise Abdulvahab Vakfı'ndan 300 kuruş aldığı bilinir. Kardeşi ile birlikte Ziğdi köyünde oturan Tacir oğlu Müteveli Mehmet'in ise 500 kuruşluk bir gelirle Abdulvahab Vakfı'ndan yararlandığı anlaşılmaktadır. Abdulvahab Vakfı tevliyetine ait gelirlerin hissedarlar arasında 200, 300, 400 ve 500 kuruş gibi farklı rakamlara tekabül etmesinin gerekçelerini eldeki verilerle izah bir hayli güçtür.¹⁰³ Yine de müteveli ailelerinin farklı tarihlerde kendi hisselerini birbirlerine nakit para karşılığı satış yaptıkları ve bu satışlar nedeniyle de farklı tevliyet gelirlerinin ortaya çıkmış olması ihtimal dâhilindedir. Belki de müteveli aileleri birbirleri arasında kız alıp vererek akrabalık bağlarını kuvvetlendirdikleri gibi tevliyet hisselerini de bu yolla birleştirmiş olabilirler.

Abdurrahman Vakfı: Sadi Bayram tarafından Amasya'daki vakıflara dair oluşturulan listede kuruluş tarihi 1446'lara kadar uzanan ve 1433'te tesis edildiği bildirilen Abdulvahab Vakfı ile çağdaş olan bir vakfın ismi Abdurrahman bin Mehmet Muslihi Vakfı (10.05.850 H./03.08.1446 M.) olarak karşımıza çıkar. Muhtemelen Ziğdi köyünde bulunan müteveli aileleri bu vakfın da tevliyet hisselerini bir şekilde elde etmişler ya da bu vakıf bünyesinde ataları

⁹⁸ Tablo X: Vakıf, malikâne, mukataa.

⁹⁹ Tablo X: Vakıf, malikâne, mukataa.

¹⁰⁰ Serpil Sönmez, *Tanzimat'a Giden Yolda Bir Osmanlı Kenti: Sivas (1777-1839)*, Yayınlanmamış DT, Hacettepe Ü. SBE, Ankara 2015, s. 228-229.

¹⁰¹ S. S. Kucur, agb., s. 400.

¹⁰² S. S. Kucur, agb., s. 402. Müteveliye vakfın bakım ve onarım masrafları düşüldükten sonra geriye kalan toplam gelirin 1/5'i ayrılmıştır.

¹⁰³ Tablo X.

mütevellilik görevini icra etmişlerdir. Ziğdi köyünde muhtemelen cetlerinden birileri sayesinde elde ettikleri hisselerini aralarında paylaşan ailelerin varlığına rastlanır. Ziğdi köyünden Tacir oğlu Hatap Ali Efendi, Mütevelli oğlu Abdi Ağa, Mütevelli oğlu Derviş Mehmet, Mütevelli Kolcu oğlu Mehmet, Mütevelli Kolcu oğlu Ali, Mütevelli oğlu Ömer Ağa, Bekir Bey oğlu Mütevelli Hasan, Mütevelli oğlu Hasan, Mütevelli Tacir oğlu Kara Ahmet ve Emin oğlu Mütevelli Mustafa aileleri Abdurrahman Vakfı'ndan 15 kuruşluk tevliyet hissesi sahibidirler. Köyde kardeşleri ya da oğlu ile birlikte oturan aileler diğer hisseleri de uhdelere aldıklarından Abdurrahman Vakfı'ndan aldıkları hisse payı ve miktarı da artmıştır. Buna göre Ziğdi'de diğer erkek kardeşi ile birlikte ikamet eden Kara Bekir oğlu Mütevelli Bekir Ağa Abdurrahman Vakfı'ndan tevliyet geliri olarak 35 kuruşluk bir kazanç elde etmiştir. Mütevelli Tacir oğlu Mehmet ise üç kardeş bir çatıyı paylaştıklarından elde ettikleri gelir de kişi başı 15 kuruştan 45 kuruşa tekabül etmektedir. Tacir oğlu Mütevelli Mehmet de kardeşi ile birlikte hanesini paylaşmış ve toplamda 45 kuruşluk bir vakıftan hisse geliri elde etmiştir. Kardeşi ile hanesini paylaşan ve aynı adla anılan diğer bir ailede Tacir oğlu Mütevelli Mehmet ailesidir ve onlar da toplamda vakıf hissesi olarak 35 kuruş bir geliri kendi kazanç hanelerine eklemişlerdir.¹⁰⁴

Hasan Bey Vakfı: Belgelerde, bir tür “evlad-ı fülân” ya da “verese-i fülân” diye bilinen yerel eşraf vakfı olarak sınıflandırılan Evlad-ı Şeyh Hasan Vakfı da sahadaki verilerimizle ilintili olabilir. Akkoyunlularla ilişkilendirilen ve Karagöl Yaylağı'ndaki Karagöl (Dipsiz Göl) civarında bulunan bu vakfın merkezi Ziğdi'de bulunan ve yaylacı diye adlandırılan Karayaka Yörüklerinin de yaylağı konumunda bir mahaldir.¹⁰⁵ Karayaka kazası içerisinde bulunan diğer köylerin birinde Hasan Paşa Vakfı ile ilgili bir kayıt bütün kargaşayı ortadan kaldırır. Zilhor köyünde rastladığımız kayda göre; “*Nısf-ı malikânesi Amasya'da vaki Hasan Paşa Vakfı'ndan olup tevliyeti Amasyevi Mahmut Beyzadeler uhdesinde idiği*” ibaresi Hasan Paşa Vakfı'nın Amasya kökenli bir vakıf olduğunu doğrular.¹⁰⁶

Hasan Bey Vakfı'ndaki en büyük pay, 90 kuruşluk tevliyet geliri ile Mütevelli oğlu Derviş Mehmet hissesinde toplanmıştır. Onu 40 kuruşluk tevliyet hissesi ile Mütevelli oğlu Abdi Ağa'nın sahip olduğu aile takip eder. Mütevelli oğlu Hasan, Mütevelli oğlu Abdullah Ağa, Mütevelli oğlu Ömer Ağa ise Hasan Bey Vakfı'ndan otuzar kuruşluk tevliyet geliri elde etmiştir. Kara Bekir oğlu Mütevelli Bekir Ağa, Mütevelli Kolcu oğlu Ali ve Mütevelli Kolcu oğlu Mehmet ise ikişer-dörder kuruşluk tevliyet geliri ile hissesini diğer ailelere satan hissedarlar olarak belirginlik kazanırlar.¹⁰⁷

Kaya Çelebi Vakfı: Sadi Bayram tarafından kaleme alınan Amasya Vakfiyeleri adlı bildiride Kaya Çelebi Vakfı 1189 tarihine kayıtlanmıştır.¹⁰⁸ Kaya Paşa bin Kaya Çelebi Vakfı, (01.08.585 H. / 14.09.1189) Ziğdi köyünde malikâne araziye sahiptir ve bu arazilerin mütevellilik hizmetini köy sakinlerinden Hoca oğlu Mehmet yürütür. Mütevelli Hoca oğlu Mehmet'in Kaya Çelebi Vakfı'na ait yarım hissesi üzerinde gerçekleştirdiği mütevellilik hizmetinden ötürü 80 kuruş yıllık gelir elde ettiği ve aynı zamanda bu vakıf üzerinde veladet hakkının olduğu kayıtlardan anlaşılır. Kaya Çelebi Vakfı'nda bulunan veladet hakkının 25 kuruş olduğu belirtilmektedir ki bu rakam vakfın “veladet hisselerinin” bir hayli küçüldüğü, sebebinin de uzun yıllar aile içinde pek çok neslin hisse paylaşımı gerçekleştirdiği anlamına gelir.¹⁰⁹

Zaviye-i Veli Çelebi Vakfı: Sadi Bayram'ın eserinde Amasya'da Şeyh Abdurrahman Veli Vakfı adı altında bir vakfa rastlanmıştır. Kuruluş tarihi bilinmeyen bu vakfın Kaya Çelebi Vakfı

¹⁰⁴ Tablo X: Vakıf, malikâne, mukataa.

¹⁰⁵ Safa Aytac - Seyfi Karabela, “Taşabat'tan Talazana”, TUBİTAK (Ortaöğretim Öğrencileri Yarışma Projesi), Danışman: Arif Özbeyli, 2016, s. 61; Mehmet Fatsa, “Şebinkarahisar'da Hasan Şeyh Vakfı ve Menzilhaneler”, *Vakıflar Dergisi*, S. 35, 2011, s. 32.

¹⁰⁶ BOA, *ML.VRD.TMT.d.*, Nr. 16146/00013, 1256 H, s. 4.

¹⁰⁷ Tablo X.

¹⁰⁸ Sadi Bayram, “Amasya Vakıflarına Toplu Bakış”, *Türk-İslam Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu*, 02.06.2003, <http://www.sadibayram.com/index.php?page=makaleler&mid=362&id=3>, erişim tarihi: 01.10.2020.

¹⁰⁹ BOA, *ML.VRD.TMT.d.*, Nr. 16146/00013, 1256 H, s. 38.

kadar köklü bir tarihe sahip olduğu düşünülmektedir. Kaya Çelebi Vakfı'ndaki yapıda olduğu gibi sadece yarı hissesine sahip olan vakıf mütevellisinin köyde oturmadığı düşünülmektedir. Zira incelediğimiz belgede Vali Çelebi Zaviyesinin yarı hissesine sahip Hacızade Mehmet Emin Ağa'nın köy sakinleri arasında kaydına rastlanmamıştır. Ancak köyde Veli Çelebi Vakfı'ndan hisse sahibi aileler bulunur. Zaviye-i Veli Çelebi Vakfı'nın diğer yarı hissesine sahip köy sakinleri arasında bulunan; Tacir oğlu Hatab Ali Efendi 80 kuruş, Tacir oğlu Mütevellî Mehmet 45 kuruş ve Mütevellî oğlu Abdi Ağa ise 40 kuruş ile en yüksek tevliyet ya da malikâne hissesine sahiptirler. Diğer hissedarlar ise gittikçe azalan bir "tevliyet hissesi" geliri elde etmişlerdir. Ziğdi'de ikamet eden bu hissedarlardan Emin oğlu Mütevellî Mustafa 30 kuruş, Tacir oğlu Mütevellî Mehmet, Mütevellî Tacir oğlu Kara Ahmet yirmişer kuruş tevliyet gelirine sahiptir. Mütevellî Tacir oğlu Mehmet 15 kuruş ve Bekir Bey oğlu Mütevellî Hasan 10 kuruş hisse geliri ile diğer hissedarları takip ederler. Ziğdi sakinlerinden Kara Bekir oğlu Mütevellî Bekir Ağa ise, 4 kuruş ile Veli Çelebi Vakfı'ndan en düşük tevliyet gelirine sahip hissedardır.¹¹⁰

Hanım Hatun Vakfı: II. Murat'ın veziri olan Çandarlı İbrahim Paşa'nın Kudüs'te bir medresesi bulunan Dede-bâli kızı İsfahan Şah Hatun ile evlendiği bilinir. İsfahan Şah'ın oğullarından Mahmut Çelebi Bolu Sancakbeyliğine kadar yükselirken üvey kardeşi Halil Paşa (1429-1453) veziriazam olmuştur. Mahmut Çelebi aynı zamanda Sultan II. Murat'ın kız kardeşlerinden Hafsa Hatun ile evlenerek sarayla da akrabalık tesis etmiştir.¹¹¹ Ayrıca Amasya'daki vakıfların bir listesini yayımlayan Sadi Bayram'ın bildirisinde de Amasya'daki vakıfların arasında "*Hanım Hatun Vakfı'na*" rastlanır. Mütevellî aileleri arasında yalnızca Mütevellî oğlu Hasan'ın "*Hanım Hatun Vakfı*"ndan 300 kuruşluk bir gelirinin olması onun Sivas âyanlarından Handanzadelerle de bir akrabalığı olduğu yönünde tahminlerde bulunmamıza neden olur.¹¹²

Sonuç

Osmanlı Devleti'nde Karayaka kazasının Ziğdi köyünde düzenlenen temettuat kayıtlarının, kırsal alan yerleşkelerinin gelişmelerini nasıl sağladıklarına dair önemli veriler taşıdığı tespit edilmiştir. Kırsal alan idari, sosyal ve ekonomik tarih yazımında yapısal çekirdeklerin modellemesinde önemli bilgiler ortaya konmuştur. Osmanlı toplumunda toprağın devletin hatta doğrudan sultanın malı olduğu anlayışı ve uygulamasının kırsal sahadaki gerçekleri yansıtmadığı belirlenmiş ve modellenmiştir. Toprak sahiplerinin kendi topraklarında ekecekleri ürünü, ekilecek ürünün miktarını belirlemeleri bile çiftçinin toprağı ile ilgili tasarruf ve tercih hakkını ortaya koymada yeterli kanıtlar sunar. İncelemelerimiz esnasında toprağın yarısı nadasa bırakılır diye bilinen ezber bilgilerin de sahada uygulanmadığına tanık olma imkânı bulunmuştur. Osmanlıca belgelerde "hali" ya da "gayr-i mezru" şeklinde tanımlanan arazi miktarının bir hayli az olduğu ve ekimi yapılan araziye kıyasla daha düşük bir yüzdeyi oluşturduğu gerçeği tespit edilmiştir. Ekimi yapılamayan arazinin ise; ağırlıklı olarak tarımsal aktiviteyi gerçekleştirecek çift hayvanı ve saban gibi aletlerinin yetersizliği ve her şeyden önemlisi nüfus dinamiklerinin eksikliği nedeniyle atıl kaldığını belirtmek gerekir. Ancak toprak sahibi köylülerin topraklarının ekimi için bir başkasına ekim haklarını devretmeleri, ortaklaşa ekmeleri ya da kiraya vermeleri gibi durumların ortaya çıktığı ve bu durumda toprak mülkiyet hakkıyla birebir örtüştüğünü vurgulamakta yarar vardır. Her ne kadar arazi kanunnamesi ve tapu uygulamaları 1851'de¹¹³ başlamış da olsa Osmanlı ölçeğinde köylünün kendi tarım arazisi ile ilgili, 1840 tarihli kayıtlar dikkate alındığında, bir tasarruf hakkı olduğunu belirtmek gerekir. Osmanlı ölçeğinde geliştirilen ve servet sahiplerini ortaya çıkarmada kullanıldığını tahmin

¹¹⁰ Tablo X: Vakıf, malikâne, mukataa.

¹¹¹ Veli Vehbi Bardakçı, *Osmanlı Klasik Döneminde Çandarlı Ailesi*, Yayınlanmamış DT, Bursa Uludağ Ü. SBE, Bursa 2019, s. 86.

¹¹² BOA, *ML.VRD.TMT.d.*, Nr. 16146/00013, 1256 H, s. 40.

¹¹³ Mehmet Yavuz Erler, "An Italian Princess in the Ottoman Empire (1850-1855)", *Cristina Trivulzio Di Belgiojoso (An Italian Princess in the 19 th c. Turkish Countryside)*, ed. By. Antonio Fabris, Filippi Editore Venezia, Muda di Levante, Venezia 2010, s. 38.

ettiğimiz modellemenin sıhhatli bir yöntem olduğu iddia edilebilir. İncelemelerimizde salt emlak, hayvanat veya temettuat üzerinden yapılan sıralamalarda oldukça farklı sonuçlar karşımıza çıkar. Ancak emlak, hayvanat ve dahi temettuat modellemesinin her üçü dikkate alındığında köyde bulunan servet tablosu netlik kazanır.¹¹⁴ Bu durum Osmanlı kırsalında en yoksul ve en zengini belirlemede yani bir tür servet yoklamasında Osmanlı Devleti'nin gerçekçi bir modelleme yaptığını ortaya çıkarır. Karayaka bölgesi ve Ziğdi köyünde meydana gelen iç göç hareketleri de Osmanlı Devleti'nin kayıt defterlerinde ihmal edilmemiştir. Tarımsal faaliyetler kapsamında köye gelerek yerleşen Zodaylı (Alparslan) oğlu Mehmet sahip olduğu iki öküzü ile birlikte muhtemelen diğer atıl kalan tarlaların da ziraatını yapmaktaydı.¹¹⁵ Sonisalı (Uluköylü) oğlu Ali'nin de Ziğdi köyüne yerleştiği tespit edilmiştir. Benzer şekilde Sonisalı oğlu Salim'de Ziğdi köyüne göç ederek on beş dönümlük bir tarla sahibi olmuştur. Keşdereli Topal Ahmet'te köye sonradan gelip on dört dönümlük arazi sahibi olan bir diğer yerleşimcidir.¹¹⁶

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA),

BOA, *ML.VRD.TMT.d. (Maliye Varidat Temettuat Defterleri)*, Numara. 16146/00013, 1256 H. (M.1840-1841).

BOA, *MŞH.SSC.d., (Şer'iyye Sicilleri Meşihat), Amasya Şer'iyye Sicili*, Numara. 00400/0007, 1104 H. (M.1692-1693).

BOA, *NFS.d. (Nüfus Defterleri)*, Numara. 979.

Tetkik Eserler, Süreli Yayınlar, Sempozyum Bildirileri ve Tezler

Alkayış, M. Fatih, *Türkiye Türkçesinde Bitki Adları*, Hiper Yay., İstanbul 2019.

Aydın, Muhammed, *Sivas'ta Ayan Aileleri (1740-1850)*, Sivas Belediyesi Yay., Sivas 2015.

Aytaç, Safa - Karabela, Seyfi, "Taşabat'tan Talazana", TUBİTAK (Ortaöğretim Öğrencileri Yarışma Projesi), Danışman: Arif Özbeyli, 2016, s. 61.

Bardakçı, Veli Vehbi, *Osmanlı Klasik Döneminde Çandarlı Ailesi*, Yayınlanmamış DT, Bursa Uludağ Ü. SBE, Bursa 2019.

Bayram, Sadi, *Amasya Vakıflarına Toplu Bakış, Türk-İslam Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu*, 02.06.2003, <http://www.sadibayram.com/index.php?page=makaleler&mid=362&id=3>, erişim tarihi: 01.10.2020.

Çavdar, Necati, "1844-1845 Yıllarında Taşabad Kazası Köylerinin İctimai ve İktisadi Şartlarına Dair Tespitler", *III. Uluslar arası Geçmişten Günümüze Merzifon ve Amasya Yöresi Sempozyumu*, ed. Asım Çoban vd., Edge Akademi Yay., Merzifon 2015.

Demirel, Ömer, *Sivas Şehir Hayatında Vakıfların Rolü*, Yayınlanmamış DT, Ankara Ü. SBE, Ankara 1991.

Erçin, Mehveş Emine, *19. Yüzyılda Erbaa Kazasının Sosyo-Ekonomik Yapısı*, Yayınlanmamış YLT, İstanbul Ü. SBE, İstanbul 2005.

¹¹⁴ Tablo XI: Servet sahipleri.

¹¹⁵ BOA, *ML.VRD.TMT.d.*, Nr., 16146/00013, 1256 H, s. 32.

¹¹⁶ BOA, *ML.VRD.TMT.d.*, Nr., 16146/00013, 1256 H, s. 47.

- Erler, Mehmet Yavuz, “An Italian Princess in the Ottoman Empire (1850-1855)”, *Cristina Trivulzio Di Belgiojoso (An Italian Princess in the 19 th c. Turkish Countryside)*, ed. By. Antonio Fabris, Filippi Editore Venezia, Muda di Levante, Venezia 2010.
- Erler, Mehmet Yavuz, “Osmanlıda Asil Kan Aristokrasisinin XIX. Yüzyıldaki Yansımalarına Dair Birkaç Örnek: Cengiz Han ve Ramazanoğlu Soyü”, *The Journal of International Social Research (Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi)*, Volume 1/2, Winter 2008, s. 141-153.
- Erler, Mehmet Yavuz, *A Study of the Imperial Decrees (Fermans) and Law Codes (Kanunnames) Concernin the Sultanic Estates Around İstanbul With Special Referance To The Share-cropeing System*, M. A. Thesis, Univercity of Manchester 1993.
- Erler, Mehmet Yavuz, *Osmanlı Devleti’nde Kuraklık ve Kutlık Olayları (1800-1880)*, Libra Yay., İstanbul 2010.
- Faroqhi, Suraiya, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla*, Tarih Vakfı, İstanbul 2005.
- Fatsa, Mehmet, “Şebinkarahisar’da Hasan Şeyh Vakfı ve Menzilhaneler”, *Vakıflar Dergisi*, S. 35, 2011, s. 21-38.
- Hamzaoğlu, Yasemin, *Karadeniz’in Değirmenleri (19. Yüzyılda Trabzon Vilayeti)*, Libra Yay., İstanbul 2020, s. 17-66.
- Keskin, Nuray Ertürk, *Türkiye’de Devletin Toprak Üzerinde Örgütlenmesi*, Tan Kitabevi Yay., Ankara 2009.
- Kıvrım, İsmail ve Elmacı, Süleyman, “Osmanlı Döneminde Amasya’da İpekçilik”, *Turkish Studies*, Volume 6/4, Fall 2011, s. 715-728.
- Kucur, Sadi S., “XIV. Yüzyılda Sivas’ta Kapsamlı Bir Sosyal Dayanışma Kurumu: Dar-ür Raha Vakfı ve Kuruluş Tarihi Meselesi”, *Selçuklular Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri*, 29 Eylül-01 Ekim 2005, Sivas 2006.
- Olca, Osman Fevzi, “İbrahim Taceddin”, *Amasya Meşhurları*, trz.
- Özdemir, Cafer, *Aşık Tarzı Türk Şiirinde Osmanlı Toplum Hayatı*, Kitabevi Yay., İstanbul 2011, s. 203.
- Sarı, Hüseyin, “II. Mahmut Döneminde Mudurnu’da Fiyat Hareketleri ve Kentin Genel Giderleri”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 17/28, 1995, s. 135-153.
- Savaş, Saim, “Osmanlı Döneminde Sivas’ta Tuz Üretimine Dair Bazı Bilgiler”, *Osmanlı Araştırmaları*, C. XX, Enderun Kitapevi, İstanbul 2000, s. 223-245.
- Serbestoğlu, İbrahim, *19. Yüzyılda Amasya Sancağı*, Hamdioğulları Matbaası, Ankara 2018.
- Sönmez, Serpil, *Tanzimat’a Giden Yolda Bir Osmanlı Kenti: Sivas (1777-1839)*, Yayınlanmamış DT, Hacettepe Ü. SBE, Ankara 2015.
- Toprak, Seydi Vakkas, “Osmanlı Devleti Hizmetinde Bir Aşiret ve Lideri Rişvanzade Seyyid Abdurrahman Paşa”, *Tarih Dergisi*, S. 58 (2013/2), İstanbul 2013, s. 65-85.
- Toruk, Ferruh, “Amasya Kent Dokusunun Fiziksel Gelişimi”, *Vakıflar Dergisi*, S. XXXI, Ankara 2008, s. 35-70.

Tablo I: Ziğdi Köyünde Mütevellî Oğullarının Gelirleri (1840)

No	Adı	Ceman	Emlak	Hayvanat	Temettuat
1	Mütevellî oğlu Abdi Ağa	29.834	12.570	9.929	7.335
2	Mütevellî oğlu Derviş Mehmet	15.530	6.700	4.830	4.000
3	Mütevellî Kolcu oğlu Mehmet	3.397	1.950	330	1.117
4	Mütevellî Kolcu oğlu Ali	6.520	1.850	2.070	2.600
5	Mütevellî Hoca oğlu Mehmet	4.960	2.500	960	1.500
6	Kara Bekir oğlu Mütevellî Bekir Ağa	9.066	4.050	1.716	3.300
7	Mütevellî oğlu Ömer Ağa	14.465	9.550	2.615	2.300
8	Mütevellî oğlu Abdullah Ağa	20.768	11.950	5.318	3.500
9	Mütevellî Tacir oğlu Mehmet	9.770	3.800	1.970	4.000
10	Mütevellî oğlu Hasan	12.685	7.250	3.135	2.300
11	Tacir oğlu Mütevellî Mehmet	14.040	4.100	6.246	3.700
12	Mütevellî Tacir oğlu Kara Ahmet	2.340	750	90	1500
13	Tacir oğlu Mütevellî Mehmet	5.420	2.170	550	2.700
14	Emin oğlu Mütevellî Mustafa	7.222	1.750	3.062	2.410
15	Bekir Bey oğlu Mütevellî Hasan	7.730	3.300	2.230	2.200
TOPLAM		163.747	74.240	45.051	44.462

Tablo II: Karayaka Köylerine Ait Emlak, Hayvanat ve Temettuat İcmalleri (Mart 1840-41)

Köy Adı	Hane Miktarı	Emlak	Hayvanat	Temettuat	Toplamı
ZİLHOR	26	42.070	39.102	27.750	108.922
HOLAY	44	110.385	50.764	40.630	201.779
HOSAN	31	67.750	50.206	34.250	152.206
ZİĞDİ	173	334.820	255.623	171.413	761.856
FERENGE	86	164.335	241.480	113.250	519.065
HAYATİ	47	89.505	59.049	49.100	197.654
GELİĞİN	27	44.220	34.583	29.800	108.603
AĞYAN	4	5.970	7.716	3.900	17.586
EMERİ	20	60.830	44.457	35.000	140.287
ERYABA	11	6.800	9.084	7.000	22.882
KİSE	18	30.980	16.870	14.350	62.200
DEPEKİŞLA	24	49.955	33.934	29.150	113.039
ERAY	10	9.475	14.433	8.650	32.538
HAYAT GİRİŞİ	21	14.350	25.395	17.950	57.995
ALANİK	14	16.000	33.158	16.450	65.608
GELİĞARA	11	13.400	27.825	14.150	55.375
ÇATALAN	15	11.850	32.451	15.550	59.851
ENİKLİLÜ	25	17.775	39.240	19.275	76.290
AKSAMEHMET	9	3.250	10.802	6.550	20.602
ENDEKSE	5	1.450	4.813	3.500	9.763
NOHİ	14	11.900	22.583	11.700	46.183
KALA	18	18.860	12.235	10.200	41.295
MARUSA	15	18.240	12.479	11.300	42.019
MANAS KÜFE	32	62.880	32.378	29.000	124.258
ALAHTIYAN	38	35.105	44.146	30.150	109.401
AHRET	25	20.515	38.322	21.550	80.387

Tablo III: Ziğdi Köyünde Çiftçilik Yapılan Emlak

ZİĞDİ KÖYÜNDE ÇİFTÇİLİK YAPILAN EMLAK (1840)			
TÜRÜ	TARLA	BAĞ	BAHÇE
Tarla	3.056 dönüm	436-327 dönüm	48-13 dönüm
Mezru (Ekili)	2.547,5 dönüm		
Hali (Ekili Olmayan)	508,5 dönüm		
Tohum	597 kile tohum		
Aheri ile bi'l-iştirak	5 hane / 81 dönüm	5 hane ortaklaşa (3.250 = 8-10 dönüm)	2 hane ortaklaşa (470 kuruş)
Aheri eker	6 hane / 80 dönüm		
Aheri icarla ziraat eder	39 hane / 507 dönüm		
Mahsulsüz tarla	179 dönüm		
Birim Kıymeti	Dönümü 50 kuruş	Dönümü 300-400 kuruş	Adedi 150-550
Toplam Değeri	152.800 kuruş	130.970 kuruş	7.320 kuruş
Adedi	148 hanede	(128 hane) 151 kısım	(80 hane) 104 kısım

Tablo IV: Ziğdi Karyesinde Toprak Zenginleri

ZİĞDİ KARYESİNDE ZİRAAT YAPAN TOPRAK ZENGİNLERİ (1840)						
	ADI	TARLA	MEZRU	HALİ	KIYMETİ	TOHUM
1	Müteveli oğlu Abdi Ağa 2/26	120	60	60	6.000	20 kile
2	Tomak oğlu Abdullah Ağa 4/26	97	49	48	4.850	16 kile
3	Memiş oğlu Hacı Feyzullah 7/27	49	39	10	2.450	13 kile
4	Koca Mehmet oğlu Ömer 8/27	58	45	13	2.900	15 kile
5	Hin oğlu Hasan 32/31	98	45	53	4.900	15 kile
6	Müteveli oğlu Derviş Mehmet 45/33	89	45	44	4.450	12 kile
7	Müteveli oğlu Ömer Ağa 90/39	90	43	47	4.500	14 kile
8	Müteveli oğlu Abdullah Ağa 94/40	99	45	54	4.950	15 kile
9	Müteveli oğlu Hasan 102/40	98	45	53	4.900	15 kile

Tablo V: Ziğdi Köyünde ekilen zahire miktarı

ZİĞDİ KÖYÜNDE ZAHİRE EKİMİ (1840)		
NO	ZAHİRE TÜRÜ	TOPLAM MİKTAR
1	Hınta (Buğday)	254 kile tohum
2	Şair (Arpa)	204 kile tohum
3	Alef (Yulaf)	8.5 kile tohum
4	Darı	20.5 kile tohum
5	Çavdar	39 kile tohum
6	Burçak	15.5 kile tohum
7	Cılban (Yabani Fiğ)	1 kile tohum
8	Ciyaz (Tavuk Yemi-Siyez)	16.5 kile tohum

Tablo VI: Ziğdi Köyünde ekilen diğer ürünler

ZİĞDİ KÖYÜNDE ZAHİRE DIŞI ÜRÜN EKİMİ (1840)		
NO	ÜRÜN TÜRÜ	TOPLAM MİKTAR
1	Mercimek	3 kile tohum
2	Nohut	0.5 kile tohum
3	Kartoli	15 kile tohum
4	Kendir	2 kile tohum
5	Duhan	1.5 kile tohum
6	Soğan	3 kile tohum
8	Fiğ	9.5 kile tohum
9	Dimnit (Civek Üzüm)	2 kile tohum

Tablo VII: Ziğdi Köyünde Asiyab, Değirmen, Berber

No	Adı soyadı	Asiyab	Hamam	Berber	Toplam emlak ve kira ederi
1	Müteveli oğlu Abdullah Ağa	2 (ıcarı 500) 3000 (Tİ.970)	1 hamam 500 (İ.500)		3.500 kuruş İcarı: 1.470 kuruş
2	Müteveli oğlu Abdi Ağa	1 (1500)	12/1 Hamam 500 kuruş	½ Berber Dükkanı (350)	2.850
3	İsmail oğlu Ali Efendi	¼ Asiyab 375 (İ.100)	¼ Hamam 500		875 İcarı: 100
4	Ali Bey oğlu Hüseyin	1/3 Asiyab 500 (İ.100)			500 İcarı: 100
5	Müteveli Kolcu oğlu Mehmet	1/3 Asiyab 500 (İ.100)			500 İcarı: 100
6	Müteveli Kolcu oğlu Ali	1/3 Asiyab 500 (İ.100)			500 İcarı: 100
7	Kara Bekir oğlu Müteveli Bekir Ağa	1 Asiyab 1500 (İ.300)			1500 İcarı: 300
8	Müteveli Tacir oğlu Mehmet	Harabe Asiyab 650			650
9	Kamış oğlu Halil	Asiyab 1500 (İ.300)			Emlak: 1500 İcarı: 300
10	Kapucu Baş Zade Abd-ul Cabbar	Asiyab-ı Kendir 3 adet 4500 (İ.500)			4.500 İcarı: 500
11	Müteveli oğlu Hasan		Hamam Hissesi 350		350

Tablo VIII: Ziğdi köyünde hayvan tür ve miktarları

ZİĞDİ KARYESİNDE 1840 TARİHLİ HAYVANATIN MİKTAR VE DEĞERİ			
HAYVANATI	ADET	BİRİM FİYATI	DEĞERİ
ÇİFT CAMUŞ	113	350 kuruş	39.550 kuruş
SAĞMAN CAMUŞ	25	300	
KISIR CAMUŞ	34	250	
ÇİFT ÖKÜZ	155	150	
SAĞMAN İNEK	96	110	
KISIR İNEK	120	100	

BİR YAŞAR BALAK	23	25-30-60-80-90	
İKİ YAŞAR BALAK	13	75-80-100-160	
BİR YAŞAR DANA	58	30	
İKİ YAŞAR DANA	71	60	
BARGİR	80	500 !	
MERKEP	132	90 - 100 !	
KATIR	2	600	1.200
KISRAK	55	500 !	
BİRYAŞAR TAY	15	150-200 !	
İKİ YAŞAR TAY	5	250-300 !	
SAĞMAN KOYUN	1.696	15 kuruş	
KISIR KOYUN	2.194	15 kuruş	
SAĞMAN KEÇİ	191	13 kuruş	
KISIR KEÇİ	410	13 kuruş	
ARI KOVANI	77	20 kuruş	1540

Tablo IX: Ziğdi köyünde meslek grupları ve gelirleri

ZİĞDİ KARYESİNDE MESLEK GRUPLARI VE GELİRLERİ (1840)				
NO	ADI	MESLEĞİ	TEMETTUATI	AYLIK GELİRİ
1	Hüseyin oğlu İnaz Efendi	İmam	500	41
2	Tayyan Mehmet Efendi	İmam	650	54
3	Erhan oğlu Abdurrahman	İmam	900	75
4	Nim oğlu Müezzîn Hasan	Müezzîn	350	
5	Külekçi Mustafa	Tahta Kap Yapan Külekçi	400	33
6	Kara Hasan oğlu Çoban Ahmet	Çoban	350	30
7	Kamış oğlu Kel Hasan	Koca Mehmet oğlu Ömer'in çobanı	450	37,5
8	Osman Sufî oğlu Berber Mehmet	Berber	350	30
9	Memiş oğlu Hacı Feyzullah	Der-Aliye'de Tacir	6500	541
10	Koca Mehmet oğlu Ömer Ağa	Tacir	7500	625
11	Ali Kethuda oğlu Ali	Tacir	3.750	312
12	İsmail oğlu Ali Efendi	Naib-i Sabık	800	66
13	Kapucu Başî Zade Abdulcabbar	Evkaf-ı Humayun Kâtibi	500	41
14	Uslu oğlu Monla Mehmet	Tokatta Medrese Nişin		
15	Avşar oğlu Hacı Mehmet	Dersaadette Hocadır		
16	Köstek oğlu Ali	Koca Mehmet oğlu Ömer'in hizmetkârı	550	45
17	Tatar oğlu İsmail	Şunun bunun hizmetinde	250	20
18	Hüma oğlu Hasan	Muallim-i Sıbyan	600	50
19	Nalband oğlu Osman	Nalbant	1100 iki nefer oğluyula	
20	Nalband oğlu Hasan		350	
21	Nalband oğlu Memiş		500	
22	Demirci oğlu Ömer	Demirci	900	
23	Demirci oğlu Osman		750	
24	Katırcı Köle İbrahim	Katırcı	1.950	
25	Cinci oğlu Memiş	Irgat	500	41.60

Tablo X: Vakıf, Malikâne, Mukataa

ZİĞDİ KÖYÜNDE 1840 YILINDA VAKİF, MUKATAA, MALİKÂNE DEN TEMETTUATI OLANLAR										
NO	ADI	DAR-ÜL RAHNE VAKFINDAN	ABDULVAHAB VAKFINDAN	ABDULRAHMAN VAKFINDAN	HASAN BEY VAKFINDAN	HANIM HATUN VAKFI	KAYA ÇELEBİ VAKFI	KIŞLAK KARYESİ	ZAVIYE-İ VELİ ÇELEBİ VAKFI	MUKATAA
1	Kasımzade Alişan Ağa (C.Divani)									Ziğdi
2	Kasımzade Salih Ağa									Ziğdi
3	Kasımzade Ahmet Ağa									Ziğdi
4	Hoca oğlu Mehmet (NM)						Z80Evl 25			
5	Hacızade Mehmet Emin Ağa (NM)								Ziğdi	
6	Tacir oğlu Hatap Ali Efendi	800 M	400	15				80	VBM 40	
7	Mütevellî oğlu Abdi Ağa	800	400	15	40				VBV 80	
8	Mütevellî oğlu Derviş Mehmet	800	400	15	90					Yukarı Baraklı M Sülus hisse 220
9	Mütevellî Kolcu oğlu Mehmet ama	800	200	15	2 HBmlk					
10	Mütevellî Kolcu oğlu Ali	800	200	15	2 HBM					
11	Kara Bekir oğlu Mütevellî Bekir Ağa (iki nefer birader hissesi)	Tevliyet 1600	400	35	4				Vbv4	
12	Mütevellî oğlu Ömer Ağa	800	400	15	30			80		
13	Mütevellî oğlu Abdullah Ağa (öteki oğlu ile b)	1600	400		30					Baraklı 220
14	Mütevellî Tacir oğlu Mehmet (üç birader)	Tevliyet 2400	300	45					Vbm15	
15	Bekir Bey oğlu Mütevellî Hasan	800	400	15					Vbm10	
16	Mütevellî oğlu Hasan	Tevliyet 800	400	15	30	300		80		
17	Tacir oğlu Mütevellî Mehmet (karındaşı b.)	Tev 1600	500	45				80	Vbm45	
18	Mütevellî Tacir	T800	400	15					Vbv20	

	oğlu Kara Ahmet								
19	Tacir oğlu Mütevellî Mehmet (karındaşı b.)	T1600	400	35					Vbm20
20	Emin oğlu Mütevellî Mustafa	T810	400	15					Vbm30

Tablo XI: Servet Sahipleri

ZİĞDİ KÖYÜNDE 1840 YILINDA GELİRİ TOPLAM 9.000-50.000 ARASI YERLEŞİMCİLER					
NO	ADI	CEMAN	EMLAK	HAYVANAT	TEMETTUAT
1	Mütevellî oğlu Abdi Ağa	29.834	12.570	9.929	7.335
2	Tomak oğlu Abdullah Ağa	25.594	6.350	15.244	4.000
3	Memiş oğlu Hacı Feyzullah	44.705	2.850	35.355	6.500
4	Koca Mehmet oğlu Ömer Ağa	30.369	5.900	16.969	7.500
5	Ali Kethuda oğlu Ali	14.120	1.300	9.070	3.750
6	Hin oğlu Hasan	17.552	9.400	5.152	3.000
7	Mütevellîoğlu Derviş Mehmet	15.530	6.700	4.830	4.000
8	Kara Bekir oğlu Mütevellî Bekir Ağa	9.066	4.050	1.716	3.300
9	Mütevellî oğlu Ömer Ağa	14.465	9.550	2.615	2.300
10	Mütevellî oğlu Abdullah Ağa	20.768	11.950	5.318	3.500
11	Mütevellî Tacir oğlu Mehmet	9.770	3.800	1.970	4.000
12	Mütevellî oğlu Hasan	12.685	7.250	3.135	2.300
13	Tacir oğlu Mütevellî Mehmet	14.040	4.100	6.246	3.700
14	Osman Bey oğlu Bektaş	9.360	4.800	2.660	1.900
15	Kapucubaşı zade Abd-ul Cabbar	10.730	7.700	1.830	1.200

Summary

Ottoman fiscal studies have some difficulties whether the farmer in the rural area has the right of use craft of his personal farming field. This difficulty has been caused by the lack of personal data provided by the farmers on their own. All we can access for the farmers livelihood is provided by the state mandated documentaries. The Ottoman farmers consider as tenant for the farming fields since the state was considered the real owner of the all arable lands of the empire. However some findings prove else for the condition of peasants due to the Ottoman legislation. It is true that whole country was a possession of Sultan as the head of the state. Among these possession addressed as “hass”, describes the most abundant lands of its income is the highest comparing with other de facto areas. Second type of the land called “zeamet” saved for the highest ranks of the Ottomans such vizier, governors or ser-asker (chief commander of the ottoman army). Third type of the Ottoman lands spared for the war-lords is called “tımar”. These three types of the arable lands were the most profitable percentages of the Ottoman territory and the smaller share must provide at least 10.000 silver piasters each year. Mostly all of these lands directly were under the Sultans’ will whether to donate whom. Nevertheless there is one more another type of the arable land is defined in the ottoman documents as “tarla”. This “tarla” saying in a word simply describes “the field”, cultivated by the farmer or peasant in the rural area. This type of farming area is considerably smaller than previous type of the de facto lands. However this small scale of the cultivated fields scores the largest percentages of the arable lands of the Ottoman Empire. Along with the possessors of this humble and merely fields were more crowded than the provisions that have been gifted by the exalted Sultan to his own family members or to his most loyal subjects. These humble small scale fields cultivated by their ex-owners who firstly settled in the vicinity at the rural country life or commonly owned

pre-Ottoman administration. Ottoman conquest gave a good gesture for the small scale land owners to possess their lands as tenants on the condition of paying the taxes of mainly issued as tithe for the any kind of the grains. Thus any farmer regardless owned by Muslim or non Muslim possessed his miserable inherited fields to gain by the livelihood paying the gratitude to state each harvesting season. The difference between these humble fields and the fertile large scale farms was one inherited due to the being peasant or farmer and the other was provided and granted with the solely will of the Sultan. It hence be claimed that this small scale fields and their owners has the right of the use craft of their cultivated fields. This means simply the right of the estate was directly belonged to the farmer or peasant. The farmer of the Ottomans could owned the possession as long as he cultivated according to the most known ottoman regulations, arranges the farmers status in the state. However some findings proves that even the farmer, could not cultivate his own field continued to own the land and hire its use craft to other share croppers. Sometimes the owner of the field hired the right of the cultivation to others with a reasonable sum percentage of the harvested product. Sometimes the owner of the farm shared his fields' use craft and burden of cultivation if he has not got any yoke. This shared cultivation system between the real owner of the field and other share-cropper caused the division of the harvest in to half for each. Or some documents proves that in some occasions the real owner of the field passed his use craft to others for nothing but simply to gain good gesture as charity from the needed one. In the Ottoman State tax registration notebooks contain social and fiscal datum belonging to the public. The tax registration notebooks should be examined for rural history writing. In our study, the tax registration notebook of the village Ziğdi is scrutinized. The modeling of the Ottoman State for the social and fiscal structure of the rural population has been struggled to detect. In this study, it has been defined that the Ottoman state creates a kind of modeling that depicts the poor and rich along with the middle class in the Ottoman society. Same modeling also goes for the Ottoman rural economy. The affects of rich families in the social structure of the village can be depicted. These rich families who have mills, baths, shops, fields, and animal herds within the range of reasonable economic value also had an immense influence in the rural economic struggle of the peasantry daily life. The Ottoman modeling of detecting the wealth owner in the rural area by looking in to the amount of estate, of animal herds and of the other incomes was successful. In the village of Ziğdi, animal husbandry was also recorded as a secondary living occupation. The endemic sheep named as "Karayaka" Sheep was the main source of wealth among the husbandry dealers. Thousands Karayaka sheep were also transferred to the sublime port of Istanbul as a live food stock. Three families gained benefit from the sheep trade with the port and considered as a local elite among the society of Turkic nomads. There were also some notables in the village who were trustee of pious foundations named as "Mütevelli families". These families, named as mütevelli (trustee) were appointed to arrange the pious foundations, named Veli Chelebi and Kaya Chelebi in the village. Some were appointed from the pious foundations of Amasia and some were from Sivas. These trustees eventually settled in the village and mixed with the locals via marriage. They became the elite of the peasantry community with their wealth, gained from the work of trustee and also with their education, skilled to run the pious foundations. In this study these notable families and their wealth was scheduled to compare their might within the rural population. We did also try to find out the taste of the peasant cuisine in the village of Ziğdi. Our findings prove that their habit towards the grain cultivation must be inherited from the Hittite time. These findings need further clues to develop but the main grain cultivation resembles as the daily life agricultural routine of the Hittite peasants. In the study we also came across with the mills for grains and floors and linen mills too. The owners of the Turkish bath were also in action in the village most probably inherited from the sovereignty past of the Roman Empire. The vineyards were not fruitful but help the sugar consumption of the population to utmost degree. The gardens refers to some fruit trees as wild cherries, to produce medicine in Amasia and it hence sent to the local market of Amasia to feed the drug production.